

OM VITSARNAS SEMANTIK OCH PRAGMATIK

Johanna Nukarinen

Pro gradu-avhandling i svenska språket
Institutionen för språk
Jyväskylä universitet
Våren 2009

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta	Kielten laitos
Tekijä: Johanna Nukarinen	
Otsake: Om vitsarnas semantik och pragmatik	
Aine: ruotsin kieli	Pro gradu -tutkielma
Vuosi 2009	Sivumäärä 40
<p>Kaikissa vitseissä on jokin asia, joka saa lukijan tai kuulijan nauramaan. Usein ei tule ajatelleeksi vitsin jujua, sillä vitsin tarkoitushan on viihdyttää. Vitsien hauskuus perustuu usein johonkin kielelliseen tekijään, esimerkiksi siihen, että sanalla on useita merkityksiä. Hauskuuden voi aiheuttaa myös jokin ilmiö tietyssä kulttuurissa tai sosiaalisessa tilanteessa.</p> <p>Tutkin pro gradu-tutkielmassani semanttisten tekijöiden (<i>semantiska distinktioner</i>) esiintymistä ruotsinkielisissä vitseissä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miksi vitsit ovat hauskoja ja näin ollen löytää esimerkkejä tutkimusaineistosta kuudesta eri semanttisesta tekijästä. Tutkimusongelmani on: Millaisia semanttisia tekijöitä vitseissä on ja mikä on niiden funktio? Tutkimusmateriaalina käytän sekä kirjallista lähdettä että Internetiä. Analysoin materiaalia laadullisesti ja metodina käytän teoriasidonnaista sisällönanalyysia. Olen laatinut tutkimukselleni viitekehyksen (ks. s.2), jossa esittelen tutkimuksen kokonaisuuden ja ongelmanasettelun tarkemmin.</p> <p>Tutkimuksen teoriaosuus koostuu kahdesta laajasta taustateoriasta, semantiikasta ja pragmatiikasta. En tarkastele tutkimusaineistoa pragmaattisesta näkökulmasta mutta pragmatiikka liittyy keskeisesti vitseihin ja niiden kerrontaan, sillä vitsit ovat ennen kaikkea suullista perinnettä. Lisäksi käsittelen termejä vitsi ja huumori sekä aikaisempia vitsi- ja huumoritutkimuksia.</p> <p>Tutkimani materiaalin perusteella voidaan todeta, että vitsin hauskuus voi perustua useampaan kuin yhteen semanttiseen tekijään. Kaikista analysoitavaksi valitsemistani vitseistä löytyi vähintään yksi ja enimmillään jopa neljä semanttista tekijää jolloin myös kaikki tarkasteltavina olleet tekijät olivat edustettuina. Tutkimustuloksistani löytyy myös useita yhtymäkohtia semantiikan teoriaan.</p>	
Avainsanat: vitsit, huumori, semantiikka, pragmatiikka	
Kirjasto/Säilytyspaikka: Aallon kirjasto	
Muita tietoja:	

INNEHÅLL

1 INLEDNING.....	1
1.1 Syfte	1
1.2 Avhandlingens referensram.....	2
2 BAKGRUND	4
2.1 Pragmatik	4
2.2 Semantik.....	7
2.3 Semantiska distinktioner och Grice' maximer	11
2.4 Humor	14
2.4.1 Allmänt om vitsar.....	16
2.4.2 Vitsar som forskningsobjekt	19
2.5 Tidigare forskning.....	20
3 MATERIAL OCH METOD	23
3.1 Kvalitativ forskning	23
3.2 Om datainsamling	24
3.3 Teoribunden innehållsanalys som analysmetod	25
3.4 Forskningsmaterialets och analysmetodens reliabilitet	27
4 ANALYS	29
4.1 Semantiska distinktioner	29
4.1.1 Homonymi	29
4.1.2 Polysemi	30
4.1.3 Hyponymi	31
4.1.4 Metafor	32
4.1.5 Metonymi	34
4.1.6 Syntaktisk ambiguitet.....	35
5 DISKUSSION	37
6 SLUTORD	41
LITTERATUR	42

1 INLEDNING

1.1 Syfte

- Fröken, fröken! Kalle fes!
- Tyst!
- Nej, högt!

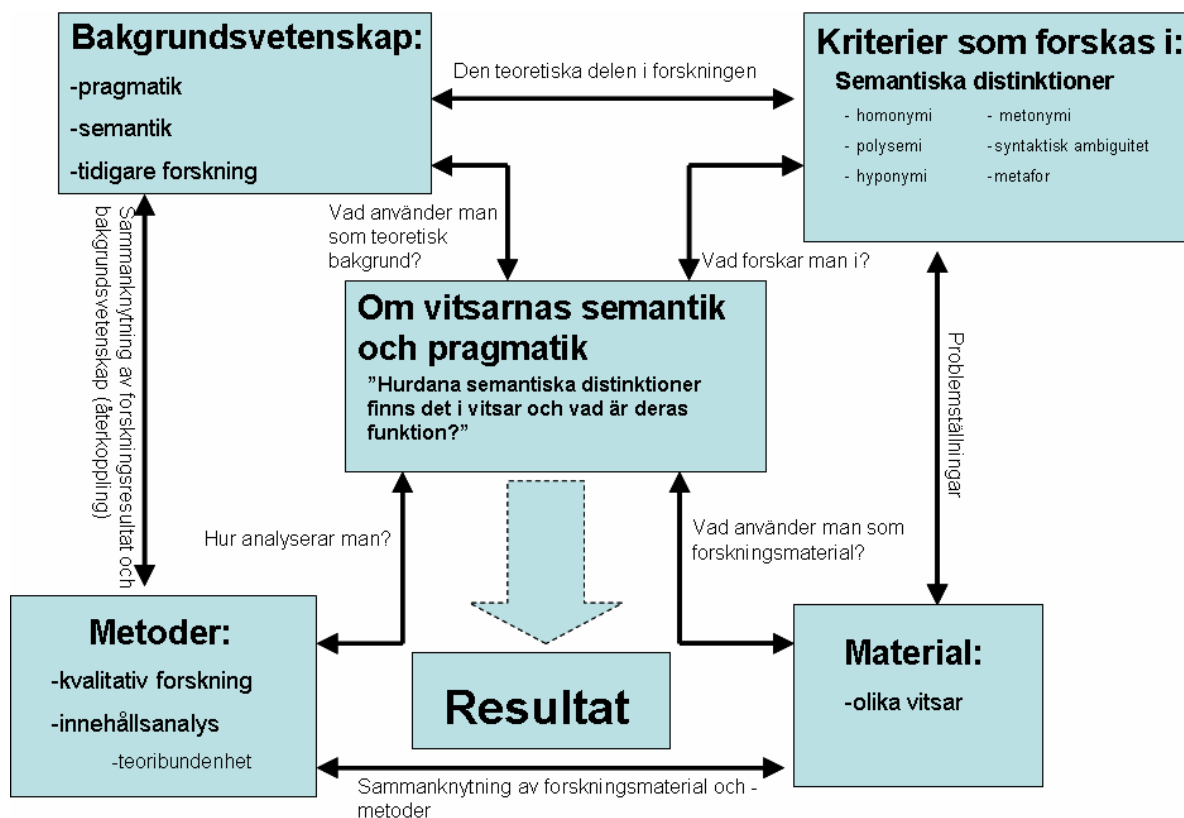
I alla vitsar finns det någon sak eller några saker som får oss att skratta. Oftast tänker man inte på knepet i vitsen, eftersom vitsens funktion är bara att underhålla. Det roliga i vitsar baserar sig ofta på någon språklig faktor, t.ex. på det att ett ord har två eller flera betydelser. Det kan också vara ett visst fenomen i en viss kultur eller i ett visst socialt sammanhang som orsakar det roliga. Av vetenskapliga skäl är det mycket intressant att undersöka vilka språkliga faktorer som gör vitsar roliga och får oss att skratta. Som blivande svenskalärare är jag också intresserad av vitsar därför att man kan använda dem som läromaterial i svenskundervisning.

Den här pro gradu-avhandlingen kommer att handla om vitsarnas semantik och pragmatik. Mitt syfte är att ta reda på varför vitsar är roliga. I alla vitsar finns det någon sak eller några saker som gör den lilla historian till en vits. Närmare bestämt kommer jag i denna avhandling att visa på semantiska distinktioners förekomst i vitsar. Jag ska begränsa ämnet så att jag undersöker en delmängd av semantiska distinktioner, såsom homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet och hur de förekommer i vitsar.

Som forskningsmaterial använder jag den Nya Stora skrattboken (sammanställd av Frank Dennis, 2006) och ett antal vitsar från www.humorsajten.com och www.roligahistorier.org. Jag analyserar forskningsmaterialet med kvalitativa och således helhetsbetonade metoder. Som analysmetod använder jag teoribunden innehållsanalys. Syftet med innehållsanalysen är att det finns handlingssätt, likheter och skillnader samt sammanhang mellan de tre i forskningsmaterialen (Latvala & Nuutinen 2003, 23; Tuomi & Sarajärvi 2002, 93). I min pro gradu-avhandling undersöker jag genom innehållsanalys vilka skillnader och likheter som finns i de semantiska distinktionernas förekomst i olika vitsar.

1.2 Avhandlingens referensram

Jag har formulerat en referensram för min pro gradu-avhandling. Med hjälp av referensramen belyser jag enhet och kontakt som forskningsproblem, -material och -metoder bildar. I figur 1 demonstrerar jag forskningens referensram:

FIGUR 1 *forskningens referensram*

Forskningen presenterar följande tanke (figur 1): Forskningens bakgrundsteorier är semantik och pragmatik. Pragmatik är en del av språkvetenskap, vilken undersöker språkbruk i kontext och växelverkan. Semantik för sin del kallas också för betydelslära, dvs. det undersöker betydelser hos ord och grammatiska kategorier som delar av språkssystem. Pragmatik är ett mycket omfattande begrepp; därför begränsar jag min forskning till semantiska distinktioner¹ som hör till semantik och specifikare till lexikal semantik (ordsemantik). Dessa delar kommer att behandlas in avhandlingens teoretiska bakgrund, liksom olika definitioner av vitsar, vitsar

¹ I min forskning använder jag termen semantiska distinktioner som innehåller homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet (se referensram).

som forskningsobjekt samt presentation av tidigare forskning. Som forskningsmaterial har jag olika vitsar, i vilka undersöker jag faktorer som jag presenterar i teoridelen. Jag analyserar forskningsmaterial genom kvalitativ forskning: genom att anpassa teoribunden innehållsanalys genomför jag analys av materialet. Efter att jag har analyserat samlar jag in forskningsresultaten och går tillbaka i forskningens bakgrundteori: enligt den teoribundna innehållsanalysen försöker jag finna återkopplingar till forskningens bakgrundteori i forskningsresultat.

På basis av forskningens referensram har jag bestämt ett forskningsproblem för min pro gradu-avhandling. Med hjälp av forskningsproblemet ska jag nå mitt tidigare nämnda syfte: att finna semantiska distinktioner i vitsar. Mitt forskningsproblem är följande: *Hurdana semantiska distinktioner finns det i vitsar och vad är deras funktion?*

2 BAKGRUND

I det här kapitlet ska jag behandla pragmatik och semantik som är de två stora forskningsområdena bakom mitt forskningsproblem. Närmare ska jag beskriva lexikalisk semantik eftersom min undersökning hör till detta. Sedan ska jag behandla vitsar och humor i allmänhet; vad är vitsar, varför man vitsar, hurdana vitsar finns det osv. Jag ska skriva också om Grices maximer som jag inte kommer att undersöka men som hör till vitsberättandet. Jag ska förklara begreppen homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet, som jag tillsammans kallar för semantiska distinktioner, som utlöser vitsen.

2.1 Pragmatik

Pragmatik undersöker språkbruk i vardaglig växelverkan och meddelandets innehåll och form i kommunikationssituation. Fokus är talarens syfte och meddelandets påföljd eller inverkan. Meddelandet kan uppfattas som ett språkligt yttrande eller som en större språklig enhet, dvs. text. Pragmatik tar hänsyn till nonverbal kommunikation såsom tonvikt, blickens riktning, gester och mimik. Pragmatikens centrala problem är att presentera hur satser producerar texter eller samtal. (Leiwo, Luukka & Nikula 1992, 7, 16; <http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiikka/index.htm>.)

Termen pragmatik är relativt ung i den nutida forskningen. Den har uppstått på 1960-talet men ämnet har nog intresserat forskare och filosofer sedan antiken. Filosofen Charles Morris (1938) var en av de första som använde termen pragmatik. Enligt Morris är pragmatik en del av semiotik. De andra två delarna är syntax som forskar i det formella förhållandet mellan signaler och semantik som forskar i signalernas förhållande till objekt. Morris konstaterar att olika typer av språkbruk som pragmatiska regler styr är olika utrop, t.ex. *oj*, hälsningar och blandade retoriska och poetiska undantag. Alla tidigare nämnda förekommer i språkbruk bara under vissa specialvillkor. Enligt Morris är pragmatik ett extensivt vetenskapsområde som behandlar alla biologiska, psykologiska och sociologiska fenomen som förekommer i samband med signalernas verksamhet. Nuförtiden klassificeras en del av det hela som neuro-, psyko- och sociolingvistik. (Leiwo m.fl. 1992, 7, 16; <http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiikka/index.htm>.)

Pragmatik har både snäva och omfattande definitioner. På 1960-talet blev några lingvister och entusiaster av generativ semantik intresserade av språkbrukare. Wittgensteins språkspeltänkande och Austin och Searles talakts-teori, där man tog hänsyn till både talare och lyssnare, fascinerade många forskare. Då definierades pragmatik ofta genom grammatikaliskt tänkande på ett väldigt kortfattat sätt; pragmatikens funktion var att undersöka grammatikaliserade förhållanden mellan språk och kontext. Som mest kortfattat definieras pragmatik som ovan. Bland annat deiktiska uttryck, dvs. uttryck syftande i talsituationen och uttryck som är beroende av talsituationen, är grammatikaliserade. Pragmatik som är bunden med grammatik är ett mycket snävt delområde av grammatik. Om pragmatik definieras så att den föreställer de förhållanden mellan språk och kontext som gör satsen förklarlig, är definitionen för vidsträckt. Den tidigare nämnda definitionen omfattar hela psykolingvistik. (Leiwo m.fl. 1992, 16–22.)

Enligt de nyaste och mest omfattande uppfattningarna är pragmatik en teori om verbal och nonverbal kommunikation. Det undersöker språkbruk i kontext och växelverkan. Bestämd växelverkan är utgångspunkten, inte satser eller strukturer. Pragmatik kan också definieras som en social, kognitiv och kulturell undersökning av språk och kommunikation. Språkbruk har samband med vissa kognitiva processer och det används i den sociala världen. Språkbrukets variation är reglerat av kulturella begränsningar. Härmed är det inte språk som sådant som forskas i utan både språk i användning och förhållandet mellan språkets form och bruk. Där grammatik fokuserar på förhållanden mellan betydelse och form beskriver pragmatik verbal växelverkan med talarens syfte och meddelandets inverkan som utgångspunkt. Grammatik siktar på satsen, pragmatik på omtalad eller skriven text, monolog eller dialog. Utveckling hos samtalsanalys, diskursanalys och textlingvistik som framställer språkbruk har en anknytning till pragmatikens utveckling. I pragmatiken är förhållandena mellan teori och empiriskt språkmaterial fastare än i grammatikmodeller. (Leiwo m.fl. 1992, 16–17; Versuheren, Östman & Blommaert 1995, 1–2.)

Geoffrey Leech delar in pragmatik i tre delar: allmän pragmatik, sociopragmatik och pragmalingvistik. Allmän pragmatik undersöker allmänna villkor hos språkets kommunikativa användning medan man inom sociopragmatiken forskar i sociala villkor så som olika språkgemenskaper och deras inverkan på språkligt beteende. Pragmalingvistikens forskningsobjekt är växelverkan mellan språk och språkbruk, t.ex. vilka medel som finns i språk för att uttrycka olika saker. (Leech 1988, 1–12.)

Intresset för pragmatik är förknippat med ett nytt slags forskning av talspråk. Man kan säga att många delområden av grammatik fokuserade sig bara i skrivet språk och själva teorin krävde konstruerade satser för basis till analyser. Pragmatikens forskningsobjekt kan inte vara sats utan en passande term för forskningsobjektet kunde vara *ytrande*. Begreppet sats innehåller satskärnan, som undersöks inom grammatiken. Ytrande har drag som är bundna med tid, plats, talare osv. De här dragen tolkas inom pragmatiken. Det är också populärt att definiera pragmatik på följande sätt: pragmatik undersöker språkbrukarens förmåga att kombinera satser med passande kontexter och i vilka de är funktionella. Den här definitionen tilltalar dem som ser pragmatik som en del av forskning i den lingvistiska kompetensen. Kompetens kräver en abstrakt kognitiv förmåga. Pragmatiken borde kunna beskriva en kedja med kontexter där en välproportionerad och på ett visst sätt tolkbar sats är funktionell. (<http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiikka/index.htm>.)

Pragmatik har utvecklats med stöd av olika traditioner som filosofi. Enligt Versuheren et al. (1995) finns det 88 olika forskningsinriktningar som har medverkat i pragmatikens ursprung. Som exempel kan nämnas följande: kognitiv psykologi, samtalsanalys, retorik, argumentationsteori och sociolingvistik. Härmed är tvärvetenskaplighet typiskt för pragmatiken. (Versuheren m.m. 1995, 2–10.) Växelverkan mellan pragmatik och andra delområden av lingvistik kan vara mycket resultatrik. Många fonologiska, morfosyntaktiska och semantiska fall får nya dimensioner när pragmatisk tolkning tas med. När man använder språk gör man kontinuerligt antingen språkliga eller icke-språkliga val av lingvistiska eller extralingvistiska (kroppsspråkliga) skäl. De här valen etablerar sig på alla nivåer inom lingvistik, dvs. fonologi, syntax, semantik, morfologi och lexikon. Växling kan vara regional, då det är frågan om dialekter, social (sociolekter) eller funktionell växling. (<http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiikka/index.htm>.)

Hur kan man tillämpa pragmatik då? Det kan i princip tillämpas i alla sådana områden där det är viktigt att veta hur olika uttryck borde begripas. Pragmatik kan också utnyttjas i lösning på andra slags kommunikationsproblem. I tillämpad lingvistik, när man undersöker språkinläring, är pragmatik speciellt till nytta. För att pragmatikens egen teori ska kunna utvecklas är huvudsyftet belysning av språklig kommunikation. Om man fokuserar bara på ordagranna betydelser kan det vara lite vilseledande. Fortfarande vet man väldigt lite om det, hurdana

slutledningskedjor som finns bakom olika tolkningar. Ett långvarigt intresse inom pragmatik är också kontakter mellan språkbruk och struktur. Man vill veta hurdana förutsättningar är dominerande när språkets alternativ utnyttjas. (<http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiika/index.htm>.)

2.2 Semantik

Benämningen semantik har sitt ursprung i de grekiska orden ”sema” (tecken) och ”semantikos” (meningsfull). Det finns en stor mängd termer som har grundats på dessa två ord. Semantik används som en beteckning på studiet av ett kommunikationssystemets tolkning, innebörd och betydelse. Med andra ord undersöker semantik de naturliga språkens, dvs. språk framvuxna i en mänsklig språkgemenskap, betydelsefenomen dvs. betydelser hos ord, satser, meningar och grammatiska former. Det har kommit till lite mera allmän användning först på slutet av 1800-talet. (Allwood & Andersson 1984, 1; Löbner 2002, 3.) Enligt Svenska akademiens ordlista (1998) kan man kalla semantik för *betydelselära* eller *teckenlära*.

Ur historisk synvinkel är semantik ett tämligen gammalt forskningsområde. Semantiken och sätt att tänka på ett semantiskt sätt har funnits bland människorna sedan antiken inom de indiska, kinesiska, arabiska och västerländska kulturtraditionerna. Pietet var en lära, vars uppgift var att bevara den originala betydelsen hos ord i religiösa texter och viktiga kulturella skrifter. Under antiken, speciellt i Grekland, var det också viktigt och uppskattat att kunna argumentera. Sofisterna var en grupp som lärde folk att argumentera och försökte att systematisera sina insikter. Filosoferna, bland annat Platon och Aristoteles ägnade sig åt betydelsen hos ord och begrepp. Tanken att man kan förstå verkligheten genom språket var populär och Aristoteles utförde semantiska och logiska studier som gäller än idag. (Allwood & Andersson 1984, 14–15.)

Det hände många saker under upplysningstiden som kom att få verkan i studiet av språkvetenskap och semantik: Amerika och Asien upptäcktes vilket medförde kännedom av många tidigare okända språk och som följde ökade intresset mot olika språk på den tiden. Man hade i mycket förkastat medeltidens auktoriteter och utgett en förnyad universell grammatik med en mycket bättre empirisk bas än vad medeltidens grammatiker hade. Idén om ett idealspråk var populär och det var många som försökte konstruera en sådan genom att på ett

empiristiskt sätt gå igenom alla språk i världen och plocka ut bara de bästa egenskaperna. (Allwood & Andersson 1984, 242–6.)

Vid sidan av språket var också språkets uppkomst ett populärt forskningsämne på 1800-talet. Förhållandet mellan språk och tanke behandlades i många undersökningar. Historisk synpunkt var likaså viktig. Det gavs ut böcker och studier om ämnen betydelseförändring, logik och logisk semantik. På 1890-talet lanserades termen semantik av Michel Bréal. (Allwood & Andersson 1984, 293–1.)

Semantikens centrala forskningsobjekt är betydelser hos ord och grammatiska kategorier som delar av språkssystem. När det är frågan om betydelsetolkningar av talhandlingar kallar man det ibland för pragmatik. Det är vanligt att man inte skiljer lingvistisk semantik och pragmatik. Gränsdragningen mellan semantik och pragmatik kan även vara svårt och det är en av lingvistikens mest kontroversiella frågor. (Allwood & Andersson 1984, 1; Dahlöf 1999, 12; Karlsson 2006, 200.) Semantik förbinder språkliga yttranden både med yttervärlden och människornas begreppsliga tänkande. Som forskningsobjekt är semantik mer problematisk än t.ex. fonologi, morfologi och syntax eftersom när man forskar i semantik får man att göra med abstrakta saker. (Häkkinen 1994, 81.)

Termen semantik har en mycket vid användning: för det första undersöker *lexikal semantik* ordbetydelser, för ord ofta är mångtydiga. Betydelser hos ord bestäms delvis efter människans kognitiva drag och kompetens. *Satssemantik* forskar i hur satsens betydelse bildas. *Filosofisk semantik* analyserar begreppet betydelse samt förhållande mellan värld, sinne och språk. Logisk semantik för sin del formulerar detaljerade formalism för att kunna beskriva olika betydelsefenomen. (Allwood & Andersson 1984, 1; Karlsson 2006, 200.) Semantik har en tvärvetenskaplig karaktär; semantik och semantiska problem har studerats inom många olika vetenskapsgrenar. Det är mycket vanligt att man i semantikforskningen tar del av data, teorier och resultat från olika vetenskapsområden. T.ex. lingvistik, filosofi, psykologi, sociologi och litteraturvetenskap har relevans för semantiken. (Allwood & Andersson 1984, 4–13.)

Lexikal semantik (ordsemantik) studerar ords betydelser; precis som jag gör i min pro gradu-avhandling. När det är frågan om lexikal semantik måste man behandla frågan om vad *betydelse* egentligen är. Vardagligt kan man utan djupare analys ha följande definitioner: betydelse som verkan (*Ökad inflation betyder minskad tillväxt*), betydelse som grund för

kunskap (*Lackmuspapprets blå färg betyder att lösningen är basisk*) och betydelse som språkligt innehåll ("*Inflation*" betyder att en valutas värde minskar). De här tre har ett samband med varandra. Semantikens betydelsebegrepp är närmast det som har sin grund i språkligt innehåll men samtidigt kan språkligt innehåll ha en förbindelse med kunskap. Betydelser hos språkliga uttryck får ofta människor att reagera på ett visst sätt. Begreppet "språklig betydelse" har definierats av många språkspecialister. De har försökt definiera det så att det skulle leda semantiken till fördelaktiga omständigheter. Frågan om vad språklig betydelse är, är kontroversiell och så ska det också bli. Man kan hitta många grundläggande svar som inte nödvändigtvis behöver utesluta varandra. (Dahlöf 1999, 19.)

Ur semantisk synvinkel består det mänskliga språket till stor del av *symboler*. Man kan också kalla de för omotiverade konventionella tecken. Dessa symboler används för att kunna uttrycka företeelser i verkligheten. Innebörden hos dessa symboler kallas *betydelse*. I talsituationen använder talaren olika typer av symboler och möjligen menar med sin utsaga det samma som symbolens betydelse, men inte alltid. (Allwood & Andersson 1984, 50.) Det viktigaste kravet i semantiska språkforskningen är att kunna beskriva betydelsen hos språkliga uttryck. Det är inte möjligt att den semantiska teorin innebär en uppräknings av meningarnas betydelse eftersom ett naturligt språk innehåller ett oändligt antal satser. Därför delar man satsen i delar och vidare delar man varje ord eller morfem i semantiska särdrag², vilket gör det lättare att analysera betydelser hos olika ord. (Allwood & Andersson 1984, 145.)

Ett av semantikens grundläggande problem handlar om betydelsernas exakthet och bokstavlighet, dvs. har orden riktiga, exakta betydelser i språkssystemets nivå eller inte? (Karlsson 2006, 203). Enligt Karlsson (2006, 203) har ordet *mutter* en exaktare betydelse än ordet *frihet* dels därför att alla muttrar i världen är tydligt avgränsade till skillnad från hur friheten förvekligas i någon individs eller grupps liv. Ordet *frihet* har en etablerad betydelse; därför är det möjligt att lära sig ordet. Språkanvändaren vet också passande samband där man kan använda ordet. Om vanliga människor använder ordet någorlunda enhetligt visar det att ordet har en systembetydelse. Det betyder nog inte att betydelsen skulle vara exakt lärbar eller på semantiskt sätt beskrivbar. Snarare är det så att nästan alla betydelser är suddigt begränsade, dvs. dimmiga. (Karlsson 2006, 203.)

---

² T.ex. ordet *flicka* har följande semantiska särdrag: + kvinnlig, - vuxen, + mänsklig, + levande och + konkret.

Vad är då ordsemantik på talarens nivå? I talsituationen gör talaren två olika saker när han eller hon beskriver någonting. Talaren refererar, dvs. syftar på någon eller någonting, till en viss företeelse eller person. Därtill beskriver, dvs. karakteriserar, talaren referenten på ett visst sätt. Referensen och beskrivningen ska hållas isär eftersom förhållandet mellan dem inte nödvändigtvis är så klar eller entydig. Det finns referenter i samma språkliga kategori som kan beskrivas med ett ord, t.ex. en Volvo, en BMW, en Audi -> en bil. Likaså kan man beskriva en referent på många olika sätt, t.ex. Lisas mormor -> den gamle, kvinnan med väskan, pensionären. Härmed är referensen situationsspecifik och beskrivningen bunden till det språkliga uttrycket. En person som inte behärskar språket fullständigt, t.ex. ett barn, kan oftast förstå referensen men missuppfatta den språkliga beskrivningen. Beskrivningen är beroende av semantiska regler och för att kunna förstå det som talaren refererar till måste lyssnaren ha en tillräcklig språkkänedom. (Linell 1984, 163–164.)

Det finns många ord vars betydelser har någon slags relation till egenskaperna hos de referenter som ordet används som symbol för. T.ex. hos ordet katt måste betydelsen vara någonting allmänt som alla kattindivider har. Både talaren och lyssnaren bör känna till de villkor som referenten katt måste uppfylla för att man kan kategorisera den som katt. Med andra ord är ordets betydelse villkor för dess korrekta användning. En person som behärskar språket bra känner till de vissa specifika reglerna som varje ord har. Ordets betydelse kan nämligen innehålla olika slags komponenter: å ena sidan är uttryckets användning är begränsad till vissa sociala situationer och å andra sidan har varje språkbrukare av personliga skäl en annorlunda inställning till ordets referenter. (Linell 1984, 164–167.)

I det följande kapitlet kommer jag att behandla Grice' maximer som hör till pragmatik samt semantiska distinktioner. Semantiska distinktioner är en benämning på relationer mellan olika typer av betydelser (Allwood & Andersson 1984, 74). Därför vill jag först behandla mångtydighet hos ord. Lexikalisk betydelse betyder *denotation*, som alla lexem (ett lexikaliskt ord) i ordboken har. En enskild denotation kan kallas för *semem*. De flesta lexem har en etablerad betydelse eller betydelseområde som språkbrukarna har tillägnat. Varje denotation är en konventionell, naturlig norm, dvs. denotation hos ordet *hund* är "hund". Det kan vara svårt att beskriva lexikalisk betydelse eftersom många lexem är mångtydiga. Man kan beskriva denotation på många olika sätt. Några enkla aspekter av denotationer kan beskrivas med hjälp av semantiska särdrag. Det räcker nog inte. I kognitiv semantik beskrivs denotationer med hjälp av prototyper som ofta gestaltas som minnesbilder. Eleanor Rosch

(t.ex. 1977; 1978), forskare i kognitiv språkforskning, var den första som började forska i fenomenet som syftar på prototyper. T.ex. prototypen av fågel kan enligt den enas åsikt vara skata och enligt den andras bofink. Enligt prototypeteori uppfattas betydelserelationerna (t.ex. homonymi, se kapitel 2.3) inom språket på ett flexibelt sätt. Ordets semantiska definition behöver inte vara i formen ”antingen – eller” utan det kan lika väl vara i formen ”mer eller mindre”. Prototypeteori kräver inte en slutlig ”antingen – eller” -lösning. Betydelser kan ha otydliga gränser och de kan höra till flera kategorier. (Karlsson 2006, 209–212; Östman 2000, 82.)

Varför är orden mångtydiga? Det skulle vara mycket enklare om varje konventionaliserad denotation hade en anknytning till den egna lexemformen. När man har känt igen en mångtydig lexemform måste lyssnaren med hjälp av tips om kontext- och vardagskunskap försöka beräkna vilken underbetydelse är det frågan om. T.ex. i satsen *Kungen fick sin krona* menas det naturligtvis krona som huvudprydnad och inte slanten krona. I kontexten finns det vanligtvis så mycket extra tips att den rätta tolkningen är självklar. På grund av vår vardagskunskap vet vi att en kung har en krona på huvudet. Vi behöver inte ens fundera på den andra möjligheten som har med slanten krona att göra; varje kung har tillräckligt med pengar och således är det inte ens relevant att anmäla om någon kung har fått en slant. (Karlsson 2006, 214.)

2.3 Semantiska distinktioner och Grice’ maximer

Det är inte ovanligt att ord, fraser eller satser är mångtydiga, har en bildlig bemärkelse eller är baserade på andra typer av relationer (Dahlöf 1999, 65, 149, 152). I min pro gradu-avhandling använder jag följande terminologi när jag analyserar forskningsmaterial och använder benämningen semantiska distinktioner om de alla³:

- **homonymi**: En typ av tvetydighet hos ord. Två likalydande ord som har var sin betydelse, dvs. olika ord stavas eller uttalas på samma sätt. Homonymi har

---

³ Jag har tagit definitionerna från följande källor: Allwood & Andersson 1984, 74–78; Dahlöf 1999, 65, 149, 152; http://hum.gu.se/forskning/humanistdagboken/humanistdagboken_18/s287-290-hum18.pdf.

ingen semantisk motivering. Två ord som är homonyma är likadana bara av slump. Exempel på homonymi är: *bank, lock*.

- **polysemi**: En annan typ av tvetydighet hos ord. Ett ord har flera betydelser. Man kan t.ex. använda gamla ord i nya betydelser. Exempel på polysemi är: *krona* (trädet's krona, kungens krona och slanten krona)

- **hyponymi**: Kallas också för extensionell inklusion, eftersom det är extensionellt baserat. Det är ett semantiskt begrepp och betyder "underordnad benämning". Många ord och uttryck är relaterade till varandra genom över- och underordning. T.ex. *blomma* är hyponym till *växt*.

- **metafor**: Språkliga uttryck kan användas med en överförd betydelse eller i bildlig bemärkelse. De baserar sig på något slags jämförelse mellan två egenskaper och är i största delen lexikaliserade. Språkbrukaren känner till både den bokstavliga och metaforiska betydelsen. Exempel på metafor är *Gå över ån efter vatten* dvs. "göra något på ett onödigt komplicerat sätt".

- **metonymi**: Liknar metafor men baserar sig på andra typer av relationer, t.ex. del-helhet, orsak-verkan, samtidighet eller närhet. De här kan också kallas för semantiska närhetsförhållanden. Metonymier blir ofta baser för nya lexikala betydelser. Exempel på metonymi är: *digital ort* dvs. "ort med ett digitalt kabel-TV-nät".

- **syntaktisk ambiguitet**: Syntaktiska konstruktioner kan ha flera tolkningar, t.ex. i frasen *Den som inte tror att man blir onykter på vatten, har aldrig åkt med danmarksbåtarna* har "på vatten" två olika grammatiska tolkningar: det kan vara antingen en adverbial bestämning eller ett prepositionsobjekt.

Det tog lite tid att finna ett passande begrepp för de tidigare nämnda sakerna eftersom olika forskare använder olika benämningar. Dahlöf (1999) har homonymi och polysemi under rubriken "Lexikal mångtydighet" och metafor och metonymi hör enligt hans åsikt till "Troper". Allwood & Andersson (1984) kallar synonymi, homonymi, polysemi och hyponymi för "Semantiska distinktioner". Jag bestämde mig för att välja det Allwood &

Anderssons sätt att klassificera begreppen eftersom det var tillräckligt omfattande och enligt min åsikt beskriver de här termerna bättre än Dahlöfs benämningar.

Enligt Karlsson (2006, 214) är det svårt att dra en gräns mellan homonymi och polysemi när två ord med liknande lexemform liknar varandra på morfosyntaktiskt sätt. Orden kan böjas på samma sätt men de kan ha olika semantiska underbetydelser. Verb har i genomsnitt mer underbetydelser än substantiv. Ju konkretare och oföränderligare betydelsen hos lexem är desto mindre underbetydelser det finns. Många substantiv är tydligt begränsade men betydelser hos verb är mycket mer föränderliga till sin karaktär. T.ex. en sten är och blir en sten men springandet är momentant och finns inte mer när springandet har slutat. (Karlsson 2006, 214.)

Polysemi försvårar språkets begriplighet men om polysemi inte fanns borde språket ha en trefaldig mängd grundord. Då skulle det vara mycket mer ansträngande att lära sig ett förstaspråk eller ett främmande språk. Därtill skulle talets redundans minska eftersom man skulle ha mer ord vilkas fonologiska skillnader vore mindre än nu. En teoretisk följd av detta skulle vara att språkbrukarna måste tala och uttala tydligare. Man skulle inte ha råd att förkorta eller reducera talet på samma sätt som man nu gör. På grund av detta skulle man kunna göra en slutsats om att polysemi egentligen är fördelaktig när man tänker på språkbrukets ekonomi. Vitsar baserar sig ofta på polysemi som inte avgörs av sig själv. (Karlsson 2006, 214.)

Grice' maximer, som har undersökts mycket, är inga semantiska distinktioner utan de hör till pragmatik och kan också vara ett viktigt element i vitsar. Filosofen H. P. Grice har formulerat vissa samtalsprinciper som kallas maximer. Det förbättrar samtalets aktivitet när dessa maximer följas. Samtalsmaximerna är beroende av talsituationen de används i. Grice (1975, 45–47) grupperar maximerna under fyra huvudrubriker:

- **kvantitet:** Prata lagom mycket, ge inte för mycket eller för lite information. Tänk på sammanhanget.
- **kvalitet:** Ge inte information som du vet vara felaktig. Var uppriktig, tro på det som du säger och få andra att tro på det också. Det här beror mycket på kontexten.

- **relation / relevans:** Var relevant. Motivera din åsikt av samtalets syfte och aktuella stadium.
- **sätt:** Var tydlig. Informationen bör vara begriplig. Undvik svåra ord, komplicerade formuleringar, tvetydighet osv.

Samtalsdeltagare följer normalt de här maximerna och förutsätter att andra följer dem också. Så här förstår alla sammanhang och bakgrundantaganden, utan att de måste nämnas. (Dahlöf 1999, 156–158.) Maximerna är inte sådana regler som t.ex. grammatiska regler; man kan anpassa regler beroende på situationen eller man kan t.o.m. bryta mot dem. Framför allt konkretiserar maximer vissa principer som ligger djupare än språkets yta. (Leiwo m.fl. 1992, 30.) I en undersökning som handlar om språkligt umgänge, precis som min vitsforskning, skulle det vara möjligt att undersöka Grice' maximer. I den här undersökningen begränsar jag trots allt mitt betraktande till semantiska distinktioner. Skillnaden mellan semantiska distinktioner och Grice' maximer är att semantiska distinktioner har sin fokus på ord och deras betydelser och förhållanden, maximer för sin del på talsituationer.

2.4 Humor

Det är mycket svårt att förklara, klassificera och definiera fenomenet humor. Det har flera betydelser. Göran B. Nilsson beskriver två centrala definitioner i Nationalencyklopedin (1992, band 9, s. 155) på följande sätt:

1) som karaktärsegenskap: sinne för det roliga, förmåga att identifiera och med visst nöje acceptera tillvarons ofullkomligheter; 2) som genre: konstprodukter (i tal, skrift, bild och ton) vars huvudsyfte är att locka konsumenten till skratt eller leende. Gemensamt för betydelse 1 (humorsinnet) och betydelse 2 (humorprodukterna) är att humor ägnar stor uppmärksamhet åt kollisioner mellan (minst) två mänskliga regelsystem. I den mån kollisionen visar sig skenbar eller förklarlig sedd utifrån ett tredje regelsystem föreligger ett fall av humor.

Begreppen humor och det komiska kan enligt Jokinen (1996, 164) också definieras så här: Humor är inte ett ytligt drag som det komiska är utan humor är bara en viss sinnesstämning och ett dominerande känsloläge i människan. Det är en viss inställning till livet och företeelser, i synnerhet till komiska företeelser. Det komiska kan man finna i former, positioner, rörelser och handlingar. Då är det komiska deras ytliga drag. Man kan identifiera det komiska genom att observera, igenkänna och tolka komiska element. Humor för sin del

innehåller kollektiva värden och normer som har samband med känsloreaktioner. Blomstedt (2003, 242) definierar humor som ”ett förlikande, frikännande och roande framställningssätt, ett slags välvillighetens mångtydighet”. Enligt den klassiska synpunkten är humor som ett estetiskt begrepp den högsta kategorin av det komiska som baserar sig på djup kännedom av kollisioner och konflikter som hör till människolivet.

Humor som ett fenomen är lika gammalt som den mänskliga kulturen. Det humoristiska skrattet är en av de egenskaper som skiljer människan från andra djur. Humor, vitsighet och komik bildar ett bekant erfarenhetsområde för alla. Humoristiska upplevelser underlättar, ifrågasätter och förnyar för ett ögonblick vår vanliga sätt att leva och uppfatta världen fastän deras värdevärld ofta är ganska stereotypisk. Ibland kan humor rädda en i pinsamma situationer, ibland förorsakar humorn själv dem. Humor, vitsighet och komik inte bara hör till vardagslivet; vardagen skulle inte vara densamma utan humor. Humor fyller också många funktioner i människornas liv. Man tänker kanske att humor är bara lättviktig underhållning men det är frågan av mycket mer än att roa sig. Humor och skämt är mer komplicerat än man föreställer sig. Ofta har humor en förbindelse t.ex. med makt och status: vad skrattar vi åt, vem är det som skämtar? (http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html; http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_05/tal2_05.pdf; Ohlsson 2003, 46.)

Typiskt för humor är att när man använder det vågar man avvika från ideal och principer. Man kan säga att humor är en social gest med vilkens hjälp kan man glömma onödigt behov att göra sig viktig (Blomstedt 2003, 170.) Till den här sociala gesten baserar sig också den gamla clowntraditionen: clownen visar sin mänsklighet genom att överdriva någon av sina brister eller fel då publiken kan identifiera sig med honom. Det är kännetecknande för humor att dess teman tänks vara ”inte sanna” och kunskapsmaterialet ”inte allvarligt”. Humor behandlar inte alla teman i människolivet utan baserar sig bara på några. (Kinnunen 1998, 230-231.)

Man kan urskilja två enstaka element i humorfältet, spontan humor och vitshumor. Enligt Michael Mulkay (1988, 57) produceras spontan humor direkt i interaktionssituationen och den fungerar inte mer i andra kontexter. Vitsar däremot kan lätt förflyttas från en situation till en annan och dessutom hålla sig identifierbara och humoristiska.

2.4.1 Allmänt om vitsar

Vitsar är korta humoristiska berättelser som har ett överraskande slut. En vits är, liksom andra kategorier av folkloristik, anonym och författaren är okänd. Typiskt för en vits är att historien är tydligt osann. Lyssnaren vet att det aldrig har hänt, dvs. saken är skojig därför att den är omöjlig. Vitsarna sprider sig verbalt bland människor men man läser dem också i tidningar. Vitsar är krävande både för berättaren och lyssnaren: berättandet är förknippat med vissa förväntningar och vitsens logik testar lyssnarens intelligens och sinne för humor. De som hör en vits skrattar oftast men den som berättar skrattar bara sällan. Man kan berätta vitsar för gamla bekanta eller främmande människor: att berätta vitsar kan vara ett kommunikationsmedel. Den som är bra på att berätta roliga historier har en social efterfrågan. Man vill höra vitsar, t.o.m. så mycket att man vänder sig till personer som är kända för att kunna skämta. (Knuutila & Järvinen 1982, 120, 124; Virtanen 1991, 204; Virtanen & DuBois 2000, 241; http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html.)

Vitsberättandet är ett slags framträdande som kan jämföras med att hålla tal. Situationen när man berättar en vits innehåller olika förutbestämda konstruktioner. Alla lyssnare har sina egna föreställningar om berättaren före kommunikationssituationen. Meddelandet tas emot inom gränserna för olika tidsliga, lokala, emotionella och textuella villkor. Vitsar är intertextuella, dvs. de kan hänvisa till andra texter och kontexter som har effekt i bakgrunden. Den som hör en vits har som sagt olika symboliska och verbala strukturer som karakteriserar meddelandet som ett enstaka fenomen och kopplar den med ett utbrett nät av texter. (Blomstedt 2003, 83.)

Vitsberättandet är snabbt och finns oftast bland annat tal. Det kan påminna en tävling: man berättar roliga historier turvis tills det inte mer finns nya vitsar passande till situationen. När skämtandet blir snabbare börjar en ny vits innan publiken har slutat skratta åt den föregående vitsen. Vitsen har sin inverkan bara en gång. Om den berättas för andra gången kan lyssnarna börja skynda på händelser och rätta framställningen. Den som berättar gamla kända vitsar uppskattas inte medan den som berättar den slagfärdigaste historien blir prisad. När man skämtar kan man fråga: "Har du hört den här?" Den här frågan kan ha tre olika betydelser. Det gör publiken redo för en rolig historia och får dem i rätt, road stämning. Å andra sidan visar frågan att vitsar är för engångsbruk. En vits kan nog ha många olika variationer. Vitsens funktion är att roa och föra till åtlöje. Därför har vitsar använts som hjälpmedel t.o.m. i

politisk och religiös propaganda. (Knuutila & Järvinen 1982, 120, 124; Virtanen 1991, 204; http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html; Virtanen & DuBois 2000, 241.)

Den tidigare nämnda frasen, ”Har du hört den här?” kan också kallas för *inledningsformel*. Det är ett målmedvetet budskap av det kommande talet. Syftet med inledningsformeln är att få publikens uppmärksamhet. Det anger också talgenren och försöker bilda en tolkningsram för den blivande talakten. Talgenren (vits) som talaren angav hänvisar till tidigare berättandesituationer: till situationen då talaren kom ihåg vitsen som han nu kommer att berätta och till situationer som talaren och lyssnarna har upplevt vara situationer där man berättar eller hör vitsar – det kan vara fråga om samma vits eller någon annan. Å andra sidan är det inledningsformeln som definierar talakten till en vits, vilket för sin del vägleder tolkningen. Inledningsformeln väcker den humoristiska inställningen i publiken och får dem inte att ifrågasätta vitsens innehåll. (Anttonen 1998, 375–376.)

Vitsar kan klassificeras i olika kategorier, t.ex. efter huvudpersonen (blondinvitsar, Norgehistorier), efter tekniken, formen eller strukturen (ordlekar, gestvitsar), efter berättaren (barns vitsar) eller efter det väsentliga innehållet (politiska vitsar, sexuella vitsar) (Virtanen 1991, 204). Christopher P. Wilson har bildat tre teorier som hjälper till att beskriva humor. Enligt den första inverkar humorn på känslonivån och mildrar livets allvar, med andra ord: ett gott skratt förlänger livet. Den andra teorin, *konfliktteorin*, betonar uttrycksformer av humor och deras förhållande till det mänskliga beteendet. De motsatta innehållselementerna i vitsar, t.ex. lekfullhet och allvarlighet, väcker kontroversiella känslor hos lyssnaren. I den tredje teorin, *inkongruensteorin*, är utgångspunkten humorns kognitiva aspekter och tekniken som förorsakar en logisk konflikt: vitsen innehåller material som gör rätt till fel och rak till förvriden. De här kategorierna visar bara ett par drag som kan identifieras i vitsar men på samma gång kan man se hur svårt det är att hantera stort vitsmaterial. Det finns en hel del vitsar som passar till många olika kategorier, beroende av betoningen. En och samma vits kan nog ha flera inkongruenta element och konfliktämnen. (Knuutila & Järvinen 1982, 121–122.)

Vitsens uttrycksteknik är snäv och begränsad till sitt väsen. Den innehåller oftast två strukturdelar, inledningen och spetsen. Spetsen avslöjar idén, skämtet, och vädjar till lyssnarens uppfattningsförmåga. Vitsens innehåll kan vara i en gåtfull form och den har en förbindelse med ordspråk. Det roliga i vitsar bildas ofta med att man bryter mot de gamla konventionella gränserna. Mycket vanligt är att kombinera begrepp, tecken, saker och

organismer som inte hör samman på ett överraskande sätt. Barns vitsar framställer en konfliktsituation, i vilken man plötsligt iakttar saker från olika vinklar. De här vitsarna löjliggör språkets normer (ordlekar), logiskt tänkande (absurd humor), moral och goda seder, sexualitet och olika auktoriteter som begränsar barnens liv (föräldrar, lärare, vuxna i allmänhet). Ämneskretsen blir större med åldern. Intressant är att vitsar har samma motiv som djurberättelser och anekdoter. I vitsarnas värld kan djur supa och hålla orgier och uppfyllda önskemål leder till tragikomiska händelser. Så här får sagomotiven en parodisk mening. (Knuuttila & Järvinen 1982, 120–122; Virtanen 1991, 204–205.)

Vitsarnas popularitet kan inte förklaras bara med språkliga faktorer utan vitsar har blivit en modegenre. Vitsar förmedlar meddelanden om berättarnas och lyssnarnas kollektiva åsikter och föreställningar. Skratt demonstrerar samhörighet; de som skrattar tillsammans hör ihop. Vitsen är också ett slags metaspråk: i vitsar kan vi uttrycka åsikter och inställningar som vi inte vågar ta upp på ett seriöst sätt. (Knuuttila & Järvinen 1982, 121–124; Virtanen 1991, 205.) Åsikter och ordval i vitsar presenteras inte som egna utan som väsentliga delar av historien och dess bildvärld. Berättaren kan ha vilka åsikter som helst, han eller hon förbinder sig inte till värden eller budskap i vitsen. (http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html.) Det finns en oskriven norm eller regel gällande vitsberättandet: man får inte avbryta den roliga historien och man får inte förstöra berättandet genom att blanda sig i skämtens innehåll och moraliska skäl – även om de var helt annorlunda än ens egen moraluppfattning. (Anttonen 1998, 380.)

Syftet med vitsar är inte att motivera saker rätt eller fel utan att skratta och att göra till åtlöje. Därför är det svårt att försvara sig mot vitsar t.ex. med hjälp av sanning eller moral. Man kan inte riktigt ta illa upp för skämtens skull heller – även om det någon gång skulle vara rättvist. Berättaren kan urskulda sitt skämt genom att säga ”Det var bara ett skämt!” Eftersom man förhåller sig till skämt annorlunda än till sannsagor är det också svårare att tycka illa om dem. (Alho 1988, 18.)

Många vitsar påminner om allvarliga kommentarer i sin bokstavliga form. Då är det bara tolkning av det att talaren inte förbinder sig med budskapet enligt förväntningar som hör till allvarliga utsagor, som gör vitsar till humor. Trots att alla vet att man ska ta skämt som skämt och inte på allvar, är vitsar och vitsberättande alltid bundna till allvarligt berättande. Man tar emot vitsen med humoristisk inställning men trots det speglar det ett allvar. Vitsens humor

känns igen bara på så sätt att man tänker på möjligheten, att man skulle säga samma sak utan humor. Egentligen väcker det humoristiska berättandet en öppen fråga ”Är det här en vits?” snarare än tanken ”det här är en vits”. Därför avviker vitsberättandet från andra framställningsarter. I andra de framställningsarterna är det kanske inte så dramatiskt att misslyckas men i vitsberättandet är situationen helt annan. Om någon berättar en fel slags vits i en opassande situation kan publiken ta det mycket illa upp. Den som hör en vits bestämmer för sin del om han tar skämten som skämt eller hänger upp sig på ideologiska saker. (Anttonen 1998, 378–379.)

Vitsar anses vara en ganska ung traditionsart. Att vitsar sprider sig världen runt både muntligt och genom masskommunikationen påverkar vitsarnas antal. Många vitstyper är internationella så att de kan gå vidare oförändrat från en kontinent till en annan. Det här baserar sig på allmängiltighet av vitsarnas komik och uttrycksteknik. Alla vitsar som har publicerats i tidningar sprids inte muntligt och bara en del av muntliga vitsar hamnar till offentlighet. Vitsar blir allmänna då vår verklighetsbild har förändrat sig till ännu mer komisk. Nuförtiden kan ett ord ha flera betydelser och deras växlingsrika användning förorsakar vitsar. (Knuutila & Järvinen 1982, 121–124; Virtanen 1991, 205; Virtanen & DuBois 2000, 241.)

Vitsarnas livslängd är nog kort. Alan Dundes skriver om vitsarnas cirkulation i sitt verk *Cracking Jokes* (1987). Enligt Dundes borde vitsar nedtecknas genast när man stöter på dem eftersom vitsar oftast sprids muntligt. Under det sista årtiondet har elektronisk information och Internet förändrat vitsarnas förekomstområden från ett muntligt till ett skriftligt håll. Man ska vara lika uppmärksam med Internet och e-postvitsar som med muntliga vitsar eftersom Internetadresser försvinner nästan lika effektivt som historier som berättas muntligt. (http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html.)

2.4.2 Vitsar som forskningsobjekt

Man har undersökt humor och vitsar ur olika utgångspunkter under flera århundraden. Typiskt har humor- och vitsundersökningar varit generaliserande och forskningsobjektet har behandlats via omfattande tematiska linjer. Många filosofer, både nationellt och internationellt, har försökt formulera humor- och vitsforskningens fenomenfält genom olika teorier: bl.a. Atkinson (1993, 10) och Knuutila (1982;1992) har använt en teoretisk

tredelning⁴ i sina humorundersökningar, som jag också själv har hänvisat till tidigare i min pro gradu-avhandling. (se. kapitel 3.1; se vidare http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html)

När en vits begränsas till forskningsobjekt, kan humorns betydelsefält inte helt förbises (se Kinnunen 1994, 249; Knuutila 1992, 95; Laurila 1918, 285–286). På grund av detta har jag också behandlat humor som ett teoretiskt begrepp i min forskningsrapport. Min forskning är ändå inte en egentlig humorforskning eftersom den inte förklarar vitsarnas och humorns former, innehåll eller kulturella användningssammanhang. I min pro gradu-avhandling behandlas humor inte som en omfattande allmänbegrepp utan syftet är att undersöka de språkliga faktorernas förekomst i vitsar. Forskningens syfte är som sagt inte att undersöka vitsar som en del av humorforskningens teoretiska synvinklar utan som en del av lingvistik och dess retoriska begrepp (semantiska distinktioner).

Min egen definition om vad en vits är, är att det är en humoristisk berättelse. Den är inte nödvändigtvis kort som t.ex. Knuutila & Järvinen (1982) och Virtanen (1991) beskriver, det finns också väldigt långa vitsar. Vitsar är enligt min åsikt muntlig tradition och engångsbruk. Om någon försöker berätta en vits för t.ex. en grupp av fem personer där bara en har hört historien tidigare och säger det redan i början av berättelsen, blir stämningen förstörd och förmodligen blir det inga skämt mer. Humor är enligt min åsikt ett fenomen som kan finnas i olika situationer, i människans beteende, konstprodukter och nästan överallt. Humor kan också betyda sinne för humor. Jag tycker att alla människor har sinne för humor, bara på olika sätt. Alla skrattar inte åt samma skämt.

2.5 Tidigare forskning

Man har inte undersökt vitsar så mycket, åtminstone inte på svenska. I det här kapitlet kommer jag att presentera några undersökningar som handlar om antingen vitsar eller humor eller någonting som har med vitsar att göra och därmed har en anknytning till min pro gradu-avhandling. Alla följande undersökningar är kvalitativa.

---

⁴ Humorforskningens tredelning baserar sig på följande teorier: 1) överlägsenhets-, 2) lindrings-, ja 3) inkongruensteori (http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html).

Eija Virkkunen skrev år 1984 sin pro gradu-avhandling om Vitsarnas struktur. Hon koncentrerade sig på hurdan vitsarna som berättas är uppbyggda, inte av vem, när och hur de berättas. Virkkunen behandlade språkets roll i vitsarna och olika drag som de har, t.ex. överdrivande, brytandet av tabun eller aggressioner. Hon klargjorde också tydligt vitsarnas tematiska struktur, dvs. olika vitskategorier från barnhistorier till bondehistorier. Teoridelen i hennes undersökning innehåller dels samma typ av information som i min forskning men annars fokuserar vi olika teman; jag på pragmatik och Virkkunen på struktur.

Anne Karuahos pro gradu-avhandling ”*Mikä on vihreä ja puussa? Suomalaisen nykyarvoitusperinteen ominaispiirteitä*” (”*Vad är grönt och i trädet? Den nutida finska gåttraditionens särdrag*”) från år 2007 handlar om den nutida finska gåttraditionens särdrag. Karuaho använde enkätintervju som datainsamlingsmetod. Hon frågade 2-, 6- och 8-klassare i Kuopio hurdana gåtor de känner till och använder. Karuaho ville ta reda på om de gamla gåtorna från 1700-talet och de nya gåtorna har någonting gemensamt och hur gåtorna har förändrats. Speciellt har koncentrerade sig på gåtornas funktion och pragmatik. Karuahos forskningsresultat visade att gåttraditionen har förändrats mycket med tiden. Nu finns det även en ny form av gåtor, vitsgåtor. När Karuaho undersökte olika åldersgrupper konstaterade hon att det var flickor i sjätte klass som mest använde gåtor. Karuaho undersökte gåtor, inte vitsar men eftersom gåtor är ett slags vitsar har vi dels samma typ av teoretisk bakgrund i våra pro gradu-avhandlingar. Annars är våra undersökningar olika då vi har olika datainsamlingsmetoder.

Laura Kalliomäkis pro gradu-avhandling ”*Ink and incapability. Verbal humour in the TV-series Blackadder. A pragmatic and rhetorical analysis*” (2005) handlar om Grices’ maximer. Kalliomäki analyserade språklig humor i TV-serien *Blackadder* ur både pragmatisk och retorisk synvinkel. Som forskningsmaterial använde hon manuskript från 24 avsnitt. Kalliomäki undersökte hurdana pragmatiska och retoriska strategier som har använts för att producera humor, t.ex. hur man brutit Grices maximer och hurdan humor det blir när man bryter maximer. Hon undersökte också retoriska tekniker och hur, när och av vem de används. Kalliomäkis forskningsresultat är att framför allt kvalitets- och sättsmaximerna bryts emot och det används också mycket retoriska tekniker, mest av huvudpersonen *Blackadder*. Kalliomäki ansåg Grices’ maximer i någon mån svåra att applicera när det gäller att definiera humor medan retoriska tekniker var enklare att finna. Med Virkkunens undersökning har min pro gradu-avhandling ingenting annat gemensamt än pragmatiskt perspektiv.

Doktorsavhandlingen "Språkbruk, skämt och kön. Teoretiska modeller och sociolingvistiska tillämpningar" av Maria Ohlsson (2003) har ett sociolingvistiskt och pragmatiskt perspektiv, och kretsar kring skämt och kön som språkliga och sociala företeelser. Ohlssons avhandling är begränsad till muntliga skämt, och inte skriftliga som min pro gradu-avhandling. Hennes syfte är att undersöka hur man skapar och förmedlar verbala skämt och att diskutera en modell som beskriver hur social betydelse och social identitet konstitueras med hjälp av språket. Ohlsson har använt två empiriska material: ett drygt 20-tal videoinspelade gruppsamtal med elever från skolår 3 och 7 och en enkätundersökning. Ohlssons undersökning är naturligtvis mycket mer omfattande än min pro gradu-avhandling men båda är humorundersökningar som har ett pragmatiskt perspektiv.

3 MATERIAL OCH METOD

3.1 Kvalitativ forskning

Kvalitativ forskning har många synonymer: Man kan tala om t.ex. kvalitativ, mjuk eller förstående forskning eller bara som ett allmänbegrepp om människoforskning. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 23.) En metodologisk utgångspunkt i den kvalitativa forskningen är att beskriva det verkliga livet, där verkligheten är mångfacetterad. Forskningen betonar betydelsen hos sociala fenomen och behovet att ta det i betraktande när man beskriver, tolkar och klargör kommunikation, kultur eller social aktivitet. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 152–155.)

Enligt Tuomi & Sarajärvi (2002, 17) är teorins betydelse uppenbar i den kvalitativa forskningen och därför behövs det nödvändigt. Med termen (forskningens) teori menas forskningens referensram, dvs. forskningens teoretiska del. I forskningen behövs teori också för att formulera metoder och forskningens etik och reliabilitet – i allmänhet för att förstå forskningshelhet. Forskningens teori och referensram betyder samma sak i forskningen också därför att så forskningens teori som referensram bildas av begrepp och betydelserelationer mellan dem. Med hjälp av referensram beskrivs forskningens centrala begrepp och relationer mellan dem. I korthet är det förhandsbesked om forskningsfenomenet och den styrande metodologin i forskningen som bildar referensramen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 17–18.)

Jag har planerat en referensram för den här pro gradu-avhandlingen (se figur 1, kapitel 2.1). Referensramens syfte är att i en figur presentera forskningens bakgrundsteori (de centrala begreppen), metoder (datainsamlings- och analysmetoder) och problemställning (de saker som forskas i). På basis av referensramen har jag formulerat ett syfte och ett forskningsproblem för min forskning. Bl.a. med de här särdragen kan den här forskningen definieras som kvalitativ forskning.

3.2 Om datainsamling

Valet av datainsamlingsmetoder i den här undersökningen har väglett forskningens problemställning och syfte: syftet med den här undersökningen är att undersöka de semantiska distinktionernas förekomst i vitsar. Valet av forskningsmaterialet har baserat sig på följande saker:

- det behövs en stor mängd svenskspråkiga vitsar för att uppnå nödvändig jämförelsekonstruktion, dvs. att finna tillräckliga data som kan beskriva det fenomen som undersöks.
- forskningsmaterialet behövs inte nödvändigtvis samlas in empiriskt⁵ utan man kan göra det som litteraturforskning.

På basis av tidigare nämnda saker valde jag Frank Dennis Nya stora skrattboken som undersökningens primärmaterial (Dennis, 2006). Vidare använder jag vitsar som finns på Internet (www.humorsajten.com och www.roligahistorier.org). Eftersom den här undersökningen innebär litteraturforskning betonas forskningsmaterialets uttagningsprocess inte på samma sätt som det görs i en undersökning där man måste välja informanter. Enligt Metsämuuronen (2003, 31) kan man välja informanter i princip på två sätt: antingen slumpmässigt eller icke-slumpmässigt. När kvalitativt material samlas in är det ofta relevant att välja informanter icke-slumpmässigt (se Metsämuuronen 2003, 31). I den här undersökningen kan man för sin del jämföra val av informanter med det sätt som jag har valt vitsar på. Jag väljer vitsar som undersöks icke-slumpmässigt utan någon avskild matematisk urvalsmetod. Antalet vitsar som analyseras styrs det att man får en tillräcklig jämförelsekonstruktion som behövs i kvalitativ forskning.

I sin helhet består Nya stora skrattboken av 3000 roliga historier i olika kategorier: Familjärt, Barnens värld, Bovar, Mest norrmän, Sjuk tillvaro, Bilar, I arbetslivet, Flyg och I restaurang- och hotellvärlden. Med tanke på den här undersökningen är de här ämneskategorierna inte avgörande eftersom jag klassificerar vitsarna enligt semantiska distinktioner. De här faktorerna kan finnas i vitsar oberoende av ämneskategorin.

---

⁵ Empiriska datainsamlingstekniker betyder i det här sammanhanget en metod där forskaren samlar material med hjälp av informanter. Typiska empiriska datainsamlingstekniker är t.ex. forskningsintervju, olika enkäter eller forskarobservation.

3.3 Teoribunden innehållsanalys som analysmetod

Eskola (2001, 136) delar in det kvalitativa materialets analysätt i materialbaserat, teoribundet och teoribaserat analysätt på basis av förhållande mellan den teori och det material som analyseras. Teoribaserad analys, som styrs av en tidigare formulerad strukturerad analysram, är ett traditionellt analysätt inom naturvetenskapen. Teoribaserad analys används för det mesta i kvantitativ forskning som en teoritestande metod, dvs. det är inte relevant att använda det i kvalitativa undersökningar. På grund av en omfattande teoridel och analysättens tekniska genomföringssätt använder jag teoribundet analysätt i min forskning. (jfr. materialbaserad analys, se mer Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–99).

Den teoribundna analysen har vissa teoretiska kopplingar, men det baserar sig inte direkt på teori. Teori hjälper till i datainsamling men styr inte direkt materialets analysering. Inverkan av den tidigare informationen syns i analysen. Betydelsen hos den tidigare informationen är dock inte något som testar teori utan närmare något som ger nya svar och synpunkter. I teoribunden analys analyseras materialet först materialbaserat: Det är möjligt att samla data mycket fritt. Först i den sista analysfasen tar man teori som en handledande faktor, vilket baserar sig t.ex. på saker som har definierats i forskningens teoretiska del. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98–99.)

Den mest väsentliga skillnaden mellan teoribunden och materialbaserad analys är teorins betydelse i att stödja analys och i forskningens resultat. I den teoribundna metoden stöder teorin forskaren från datainsamlingen till dess slutliga analys, medan i den materialbaserade metoden skapar man nya teorier ur materialet utan inflytande av tidigare teorier. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–99.) I den här undersökningen är den grundläggande utgångspunkten att genomföra analysen så materialbaserat som möjligt. Teori uppfattas som material som stöder forskning, med vilket hjälp försöker man nå forskningens syfte. Min forskning är ändå inte materialbaserad eftersom mitt syfte inte är att skapa en ny teori.

Vid analyserandet skiljer jag inte på information ur vitsar på nätet och i boken utan behandlar dem i samma analysprocess. Först i den slutliga analysen kopplar jag den ursprungliga teorin (forskningens referensram) med vitsarnas (på Internet och i boken) information.

Metodologiskt analyserar jag forskningsmaterialet genom att följa innehållsanalysens principer. Enligt Tuomi och Sarajärvi (2002, 93) kan man använda innehållsanalys i alla kvalitativa undersökningar: innehållsanalys kan vara inte bara en enskild metod utan också en fri teoretisk ram som sammanfogas i olika analyshelheter. I den här undersökningen bildas innehållsanalys av en fri teoretisk ram. Med en fri teoretisk ram menar jag det, att istället för en formell analysteknik blir följande saker av största vikt vid materialets analysering: definitioner och betydelser som dyker upp i materialet, funktioner, följdverkan och relationer mellan dem.

I min undersökning definierar jag innehållsanalysen på samma sätt som Latvala och Nuutinen (2003, 23): Innehållsanalys är en metod som används för att analysera skriftlig och muntlig information. Med hjälp av innehållsanalysen kan man undersöka betydelser mellan saker och processer, och deras följder och relationer. Syftet med innehållsanalysen är att det finns handlingssätt, likheter och olikheter i forskningsmaterialet, vilket är en gemensam faktor för alla kvalitativa forskningens undersökningsmetoder.

När det gäller att beskriva helhet baserar sig materialets analysering i den här undersökningen på den kvalitativa forskningens analysprocess. Den kvalitativa analysprocessen har typiskt åtminstone följande faser: 1) att bearbeta forskningsmaterialet till en analyserbar form, 2) att sammanfatta materialet och formulera helheter, 3) materialets klassificering (att söka likheter och olikheter) och 4) att sammanföra resultat och slutsatser dvs. att göra materialet begreppsligt. Inom forskningsmetodologi använder man ofta termerna litterering⁶, reducering⁷, klustring⁸ och abstrahering⁹ om de här faserna. Som den kvalitativa analysens resultat bildas typiskt begreppsliga beskrivningskategorier (huvudkategorier).

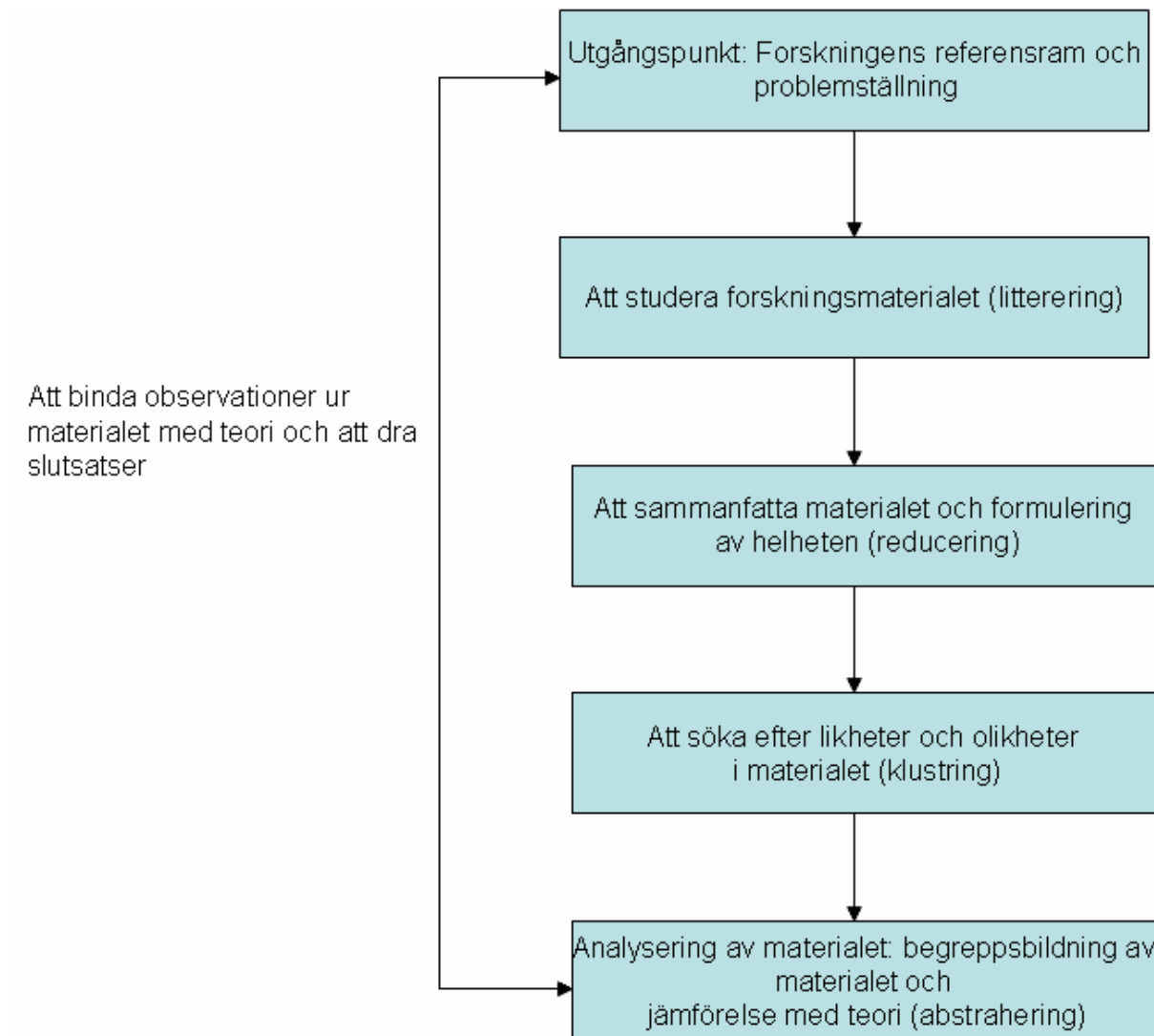
⁶ Litterering betyder renskrivning av anteckningar eller intervjuer så att materialet kan analyseras. Litterering kan också vara ”utvald” då bara sådana delar av materialet, som har relevans i forskningens rapportering, littereras. (bl.a. Metsämuuronen 2003, 196; Grönfors 1985, 156.)

⁷ I reducering dvs. i materialets förenkling definierar man betydelseenheter (analysenheter) ur materialet. (bl.a. Ahonen 1994, 143.)

⁸ I klustring grupperar man det reducerade materialet t.ex. efter teman och söker likheter och olikheter i materialet.

⁹ Abstrahering betyder materialets begreppsliggörande (på basis av gruppering som gjorts i klustrering). Vid innehållsanalys tar analysen slut när man har producerat huvudkategorier (betydsetolkningar av fenomenet som forskas i). På vardagsspråk betyder det slutledning som forskaren har gjort av forskningsobjekt men som inte baserar sig på observationssatser som finns i samlat material. (Uljens 1989, 39; Alasuutari 1995, 44–46; Tuomi & Sarajärvi 2002, 114–115; Metsämuuronen 2003, 196.)

På basis av de tidigare nämnda faserna har jag formulerat en figur som klargör hur hela analysprocessen genomförs i min forskning.

Figur 2

3.4 Forskningsmaterialets och analysmetodens reliabilitet

I kvalitativ forskning är det väldigt viktigt att betrakta reliabilitet eftersom kvalitativ forskning är subjektivt och saker som forskas i är oersättliga. Syftet med kvalitativ forskning är inte att nå reliabilitet med hjälp av upprepning. I varje kvalitativ forskning finns det alltid både försvagande och förstärkande faktor i anslutning till reliabilitet. Det är därför att

forskningsprocess har en subjektiv och förklarande karaktär. Att kunna utvärdera kvalitativa forskningens reliabilitet är framför allt en etisk fråga: forskaren måste kunna berätta också de faktorer som försvagar forskningens reliabilitet.

Den mest typiska datainsamlingsmetoden i kvalitativ forskning är intervju. Intervju är en mycket passande datainsamlingsmetod i kvalitativ forskning därför att det på grund av språklig växelverkan möjliggör erhållandet av forskningspersonernas föreställningar så autentiska som möjligt (bl.a. Ahonen 1994, 136–137; Metsämuuronen 2003, 165). Jag har inte använt intervjun som datainsamlingsmetod i min pro gradu-avhandling, vilket har sin grund i forskningsämnet. Syftet med den här undersökningen är att forska i semantiska distinktionernas förekomst i vitsar då det inte är praktiskt att samla data med intervjuer. Materialet som behövs i undersökningen är lättast tillgänglig i vitsböcker och på Internet, dvs. att genomföra intervjuer skulle inte ge mer värde till den här undersökningen. Det skulle vara relevant att använda intervjuer i forskningen om forskningens syfte skulle vara t.ex. att klargöra hurdana vitsar någon målgrupp brukar berätta.

I den här undersökningen förbättras datainsamlingens och analysens reliabilitet bl.a. genom att jag har använt två olika källor och media när jag har samlat data: boken och Internetskämt. Analysens reliabilitet (autenticitet) har jag försökt förbättra på så sätt att jag använder mycket direkta citat ur primärmaterialet. Då kan läsaren självvärdera om mina tolkningar stämmer och om de är trovärdiga. Eftersom det är frågan om litteraturforskning kan man anta att det för sin del förbättrar analysens reliabilitet. I många undersökningar härskar hierarki mellan forskaren och försökspersoner, vilket lätt förorsakar förvridna forskningsresultat: om t.ex. läraren samlar data av sina elever kan det vara så att eleverna svarar på så sätt som de tror att läraren skulle önska. I den här undersökningen finns inte den ovannämnda utmaningen.

4 ANALYS

I det här kapitlet klargör jag hurdana semantiska distinktioner som finns i forskningsmaterialet. Syftet i detta kapitel är att visa att det verkligen finns olika semantiska distinktioner i vitsar och att de här semantiska distinktionerna kan förekomma på olika sätt, dvs. ensam eller med någon annan eller några andra semantiska distinktioner. Jag använder benämningen *semantiska distinktioner* om alla de här faktorerna vilkas förekomst jag undersöker: homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet.

4.1 Semantiska distinktioner

4.1.1 Homonymi

Med homonymi menas en typ av tvetydighet hos ord. Två likalydande ord med var sin betydelse stavas eller uttalas på samma sätt. T.ex. *bank*.

- (1) -Vad är det för ton ni använder till mig?
 -Vet inte. Jag är helt omusikalisk...
 (Dennis 2006, 11.)

I den här vitsen finns homonymi i ordet *ton*. Personen som ställer frågan är lite upprörd över den andres ton, dvs. tonfall. Personen som svarar förstår ordet *ton* som en musikalisk term. I det här fallet förekommer homonymi så att ordet *ton* har två betydelser: en musikalisk term, t.ex. C och sätt att använda sin röst, t.ex. någon kan ha en vänlig eller hotande ton när han eller hon talar.

- (2) - Min fru är inte lätt att tas med, förstår du. När hon är arg är hon som ett upp
 retat lejon.
 - Jag förstår...och du tiger.
 (Dennis 2006, 10.)

Här förekommer homonymin i ordet *tiger*. Det har två betydelser, nämligen djuret tiger och verbet tigras. Så här kan man förstå satsen där homonymin förekommer på två sätt: antingen ”du tiger, dvs. säger ingenting” eller ”du är en tiger”. Det roliga här är just ”den felaktiga” betydelsen hos ordet för det finns också ett annat djur i vitsen; den arga frun som har karakteriserats för ett lejon. Dessutom kan knepet i den här vitsen också basera sig på hyponymi: tiger och lejon har en gemensam hyperonym, kattdjur (se mer kapitel 4.1.3).

- (3) - Vad gör du i skåpet Per?
 - Jag leker periskop.
 (www.roligahistorier.org)

Ordet *periskop* är avgörande i det här lilla skämtet. Det har två betydelser: apparaten periskop och frasen som anger läge ”Per i skåp”. De båda uttalas på samma sätt, dvs. de är homonyma. Det roliga i vitsen baserar sig härmed på homonymi: man frågar Per vad han gör i skåpet och hans svar är antingen att han leker en lek som heter periskop eller en lek där han är inne i skåpet. Den här vitsen är också ett exempel på syntaktisk ambiguitet. Ordet *periskop* har två olika grammatiska tolkningar: ett egennamn (leken heter periskop) eller objekt och därmed har det två olika betydelser (se mer kapitel 4.1.6).

4.1.2 Polysemi

Polysemi är en annan typ av tvetydighet hos ord, dvs. ett ord har flera betydelser. Man kan t.ex. använda gamla ord i nya betydelser. *Krona* (trädets krona, slanten krona och kungens krona) är ett exempel på polysemi.

- (4) Jag flydde från mitt hemland. Där hade jag ingen frihet, inga rättigheter. Men här i Sverige diskar jag på en restaurang med fullständiga rättigheter.
 (www.humorsajten.com)

I den här vitsen förekommer polysemi i ordet *rättigheter* som har använts i en ny betydelse. Ordet kommer först i sin ursprungliga betydelse: huvudpersonen i vitsen hade inga mänskliga

rättigheter i sitt hemland. Andra gången har ordet använts i en ny humoristisk betydelse som betyder att restaurangen har rätt att servera alla typer av alkohol, från öl till sprit.

- (5) Olle, 3 år följde med sin mamma till moster Elsa. Elsa höll på att baka kakor, och till Olles förtjusning så brände hon kakorna så att han fick äta upp allihop. På bussen hem skröt Olle högt:
 - Vet du vad jag hade kul hos tant Elsa? Jag fick hur mycket hembränt som jag ville ha!
 (www.humorsajten.com)

Det här skämtet liknar det föregående skämtet. Här är det också frågan om ett ord som har använts i en ny betydelse. Den ursprungliga betydelsen hos ordet *hembränt* är sprit men här menar lille Olle hembakade kakor som är brända med det. Läsaren förstår genast vad Olle egentligen vill säga men det är ordets ursprungliga betydelse som är förorsakar det roliga.

- (6) Den lille gossen till den andre:
 - Vad gör du?
 - Hostar.
 - Men varför tittar du genom nyckelhålet då?
 - Kikhosta.
 (Dennis 2006, 148.)

Ordet *kikhosta*, sjukdomen som vi vaccinerar mot nuförtiden, har fått en ny betydelse i den här vitsen. Det roliga baserar sig just på den här nya betydelsen, dvs. på polysemi: att kika (att titta genom nyckelhålet) + att hosta är samma som kikhosta.

4.1.3 Hyponymi

Med hyponymi menas att många ord och uttryck är relaterade till varandra genom över- och underordning. T.ex. *blomma* är hyponym till *växt*.

- (7) - Nu får ni tänka på att hålla vegetarisk diet, sa doktorn. Vad har ni för yrke?
 - Jag är svärdsbrukare.
 - Hm, tjaha, då får det bli fruktknivar i fortsättningen!
 (Dennis 2006, 238.)

Hyponymi förekommer här i några ord som relaterade till varandra. Doktorn rekommenderar svärdsbrukaren hålla vegetarisk diet med hjälp av fruktknivar. *Frukt* är hyponym, en underordnad benämning, till *vegetabilier*, dvs. vegetarisk diet. Knivar och svärd har någonting gemensamt, de har nämligen en gemensam hyperonym (en överordnad benämning): eggvapen. Med andra ord är knivar och svärd hyponymer till eggvapen. Vitsens rolighet baserar sig på de här ordrelationerna. Samtidigt kan man tänka, att den här vitsen är ett exempel på metonymi. Orden *vegetarisk* och *frukt* står i närhetsrelation med varandra på samma sätt som orden *svärd* och *knivar* (se mer kapitel 4.1.5).

- (8) Kvinna till väninna:
 - Vi hade en majestätisk dag. Först bjöd han på prinsesstårta på ett fik på Kungsgatan och sen tog vi bussen till Drottningholm.
 (Dennis 2006, 372.)

I den här vitsen har ordet *majestätisk* många hyponymer: prinsessa, kung och drottning i orden prinsesstårta, Kungsgatan och Drottningholm. Vitsens idé har sin grund i hyponymi och antalet underordnade benämningar förbättrar dess effektivitet.

- (9) - Söta Britta! Du är solen i mitt liv – du är som ett mildt vårregn – som en ljum sommarvind, som vita lätta moln...
 - Du Harald! Är det ett frieri eller en väderrapport?
 (Dennis 2006, 36.)

Här förekommer hyponymi i ordet *väderrapport*. Det har många hyponymer som i föregående exempel. *Sol*, *vårregn*, *sommarvind* och *moln* är hyponymer till *väderrapport*. Här igen är det de underordnade benämningarnas antal som gör vitsen ännu roligare.

4.1.4 Metafor

Metafor betyder språkliga uttryck som används med en överförd eller i bildlig bemärkelse. De baserar sig på något slags jämförelse mellan två egenskaper. Språkbrukaren känner till både den bokstavliga och metaforiska betydelsen.

- (10) Mamman till sonen:
 - Jag har hört att du börjat svära...
 - Jaså, vem har sagt det om jag får fråga?
 - En liten fågel viskade det i mitt öra!
 - Och dom jävlarna som jag har matat hela vintern!
 (www.roligahistorier.org)

”En liten fågel viskade det i mitt öra” är det metaforiska uttrycket i det här skämtet. Det är ett bra exempel på metafor för man använder det så mycket i det vardagliga talet. Det roliga i denna vits är att ett bildligt uttryck uppfattas på ett konkret sätt. Metafor borde alltid uppfattas som bildliga uttryck och man borde inte koncentrera sig på den bokstavliga betydelsen. Här, i vitsarnas värld är situationen naturligtvis annorlunda och sonen har gjort precis tvärtom. Han tror att det verkligen finns en liten fågel som har skvallrat till sin mamma över hans dåliga språkbruk. Dessutom blir vitsen rolig därför att sonen svär i sista meningen.

- (11) Läkaren, efter avslutad undersökning:
 - Jag ville bara önska att jag hade ert hjärta, fröken.
 Fröken blygt:
 - Jag är inte förlovad...
 (Dennis 2006, 211.)

Metafor förekommer här i frasen ”Jag ville bara önska att jag hade ert hjärta”. Fröken har uppfattat det som en metafor trots att det i verkligheten inte passar till läkarens tal. Läkaren har undersökt fröken och konstaterat att hennes hjärta är i en bra kondition. Knepet i den här vitsen är att man uppfattar ett konkret, normal fras på ett metaforisk sätt. Den här vitsen har också någonting gemensamt med vitsen med fåglarna (10) ovan. I den föregående vitsen tar pojken ett metaforiskt uttryck bokstavligt och i denna tvärtom: flickan tolkar ett bokstavligt uttryck metaforiskt.

- (12) - Bortsett från att jag har ont i huvudet så är det inget fel på mig. Jag äter som en varg, arbetar som en häst och sover som en gris.
 - Ni borde kanske sökt en veterinär i stället...
 (Dennis 2006, 215.)

Den här vitsen har många metaforer: äta som en varg, arbeta som en häst och sova som en gris. De är alla mycket vanliga och användbara. Vitsens rolighet baserar sig på det att metaforerna uppfattas bokstavligt. Personen, kanske läkaren, som rekommenderar en veterinär förstår inte att patienten menar att han äter mycket, arbetar flitigt och sover gott.

- (13) - Regn går an, men snö, det kan jag inte smälta.
(Dennis 2006, 47.)

Här har uttrycket ”det kan jag inte smälta” både bokstavlig (att smälta) och metaforisk (att tåla, att förstå) betydelse. Knepet i vitsen baserar sig just på detta. Samtidigt finns det homonymi i verbet smälta, dvs. det finns ett verb ”smälta” med två olika betydelser.

4.1.5 Metonymi

Metonymi liknar metafor men baserar sig på andra typer av relationer, t.ex. del-helhet, orsak-verkan, samtidighet eller närhet. De blir ofta baser för nya lexikala betydelser.

- (14) - Otto, vet du vad det nya unga paret som flyttar in i grannvillan sysslar med?
- De kämpar med naglar och tänder för sin existens.
- Har de verkligen så illa ställt?
- Inte alls, men han är tandläkare och hon manikyrist.
(Dennis 2006, 218.)

Knepet i den här vitsen baserar sig på metonymi, dvs. semantiska närhetsförhållanden av orden *naglar* och *manikyrist*, och *tänder* och *tandläkare*. Orden hör ihop och det är inte möjligt att byta de med några andra ord. Det finns också ett metaforiskt uttryck i den här vitsen: ”att kämpa med naglar och tänder”.

- (15) Recept på finsk sommarsoppa:
Vodka i en blommig tallrik.
(www.humorsajten.com)

Här är det frågan om semantiska närhetsförhållanden igen. Det råder en semantisk närhetsrelation mellan *sommar* och *blommig*, och *soppa* och *tallrik*. Orden *finsk* och *vodka* har också en närhetsrelation men inte på semantiskt sätt utan närmare på associationsnivån. Det roliga i vitsen baserar sig på alla de här relationerna.

- (16) På nattklubben:
 - Vaktmästarn, skaffa mig en bil!
 - Ni ser väl att jag är sjökaptan och ingen vaktmästare!
 - OK, ro hit med en båt då, för jag vill hem.
 (Dennis 2006, 372.)

Det här skämtet liknar de två föregående på stort sätt. Roligheten baserar sig på semantisk närhetsrelation mellan *sjökaptan*, *att ro* och *båt*.

4.1.6 Syntaktisk ambiguitet

Syntaktiska konstruktioner kan ha flera tolkningar. I en fras kan någon del ha två olika grammatiska tolkningar och därmed har frasen två olika betydelser.

- (17) Prosten Olsson åkte buss och det var mycket folk ombord. Så mycket att då Rolle, ordentligt på kanelen, vinglade in så fanns det ingen sittplats. Prosten Olsson reste sig och erbjöd Rolle sin plats. Rolle slog sig ned, pustade, och sa:
 - Tack...det var då för väl att det fanns någon här på bussen som vet hur det är att vara ordentligt packad...!
 (www.humorsajten.com)

Syntaktisk ambiguitet förekommer i den här vitsen så att frasen ”vara packad” har två olika grammatiska tolkningar och två olika betydelser. ”Vara packad” i betydelsen ”vara lastad eller trängt” är predikativ. I betydelsen ”vara i berusat tillstånd” är det adverbial. Med andra ord, syntaktiska funktioner förorsakar dubbelmeningen. Samtidigt skulle man kunna tolka frasen ”vara packad” som metafor, eftersom den används i överförd betydelse.

- (18) - Vad har ni för yrke?
 - Jag är gatuförsäljare.
 - Så intressant - vad kostar en gata nu för tiden?
 (Dennis 2006, 269.)

Här förekommer syntaktisk ambiguitet i ordet *gatuförsäljare*. Det har två olika betydelser på grund av de olika grammatiska tolkningarna. *Gatuförsäljare* är predikativ i båda fallen. Det är en fast fras och yrkesbeteckning. I den första betydelsen, en person som säljer någonting på gatan, är *gatu* det sammansatta ordets nominativa bestämmardel. I den andra betydelsen, en person som säljer gator, är *gatuförsäljaren* inte mer en fast fras eller yrkesbeteckning. *Gatu* är försäljarens bestämning som betecknar genitiv. I talsituationen får *gatuförsäljaren* en attributiv karaktär.

- (19) - Jobbar din pappa på Marabou?
 - Japp!
 (Dennis 2006, 183.)

I den här vitsen förekommer syntaktisk ambiguitet i ordet *japp*. Det har två olika grammatiska tolkningar: ett egennamn Japp, dvs. chokladbiten som tillverkas av Marabou eller en partikel som har en bekräftande betydelse ”ja”. Å ena sidan skulle man kunna tolka knepet i den här vitsen som homonymi. Ordet *japp* har två betydelser, nämligen chokladbiten Japp och ”ja” som ett talspråkligt uttryck. Å andra sidan baserar det roliga sig på metonymi: orden Marabou (chokladfabrik) och Japp (chokladstång) har en semantisk närhetsrelation. Ytterligare skulle man kunna tolka vidare att Japp med alla andra chokladbitar av Marabou, som Daim och Brejk, är Marabous hyponym, dvs. knepet baserar sig på hyponymi.

- (20) - Kan jag be att få mera prickig korv?
 - Vi har inte prickigare.
 (Dennis 2006, 279.)

Den första meningen i den här vitsen har två olika betydelser beroende av ordet *mera*. Det kan syfta antingen på *korv* eller på *prickig*, dvs. den som frågar vill ha mer prickig korv eller korv som har mer prickar än korven som står till buds. I den första betydelsen ”mer korv” är ordet *mera* adverbial och i den andra betydelsen ”prickigare korv” är orden *mera* och *prickig* tillsammans attribut.

5 DISKUSSION

Syftet i den här undersökningen var att visa att det finns semantiska distinktioner i vitsar. Mitt forskningsproblem var: Hurdana semantiska distinktioner finns det i vitsar och vad är deras funktion? Med funktion menar jag att semantiska distinktioner kan förekomma på olika sätt. Resultatet var att det finns en eller flera semantiska distinktioner i alla vitsar som jag valde för analys. Dessutom var alla slag av semantiska distinktioner representerade, dvs. man kan finna homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet i vitsar.

Hur förhåller sig mina vitsar till informationen som beskrivs i bakgrunden om humor och vitsar? Många vitsar påminner om allvarliga kommentarer för sin bokstavliga form. Ett exempel på detta är vits (2). Att humorns värdevärld ofta är ganska stereotypisk är vits (15) exempel på, då den beskriver finländare med deras alkoholbruk mycket stereotypiskt. Vits (9) visar hur humor kan ibland rädda en i pinsamma situationer, ibland förorsakar humorn själv dem. I den här vitsen kan det vara både och: Harald håller ett romantiskt tal med syfte att fria till Britta. Han använder lite banalt bildspråk vilket gör Britta generad. Britta räddar situationen med humor. Å andra sidan kan Brittias kommentar göra situationen pinsam. Vitsarna (5) och (6) är exempel på hur vanligt är det i vitsar att kombinera begrepp, tecken, saker och element som inte hör samman på ett överraskande sätt.

Det roliga i vitsen kan basera sig på mer än en semantisk distinktion. I vitsarna (2), (3), (7), (13), (14) och (17) finns det två olika semantiska distinktioner. Som resultat av detta kan man säga att en vits ofta bygger på flera semantiska distinktioner samtidigt. Vits (19) innehöll även fyra olika semantiska distinktioner trots att det är en av de kortaste vitsar som jag analyserade. Med andra ord är semantiska distinktionernas antal inte beroende av vitsens längd, och vice versa. På basis av analysen kan man inte heller dra en slutsats att det alltid är en viss vitskategori, t.ex. vitsar med huvudpersonen (Norgehistorier, blondinvitsar) eller vitsar med berättaren (barns vitsar), som baserar sig på homonymi, polysemi osv. Det finns ingen regelmässighet i vitsar under olika semantiska distinktioner.

Några semantiska distinktioner var lättare att finna än andra. Semantiska distinktioner som var lättast att finna var homonymi och metafor. Homonymin märker man ofta genast när man läser vitsen, eftersom det är bara frågan om ett ord som innehåller knepet i vitsen. Metafor, dvs. bildspråk är också lätt att observera eftersom man använder många metaforer i vanligt

tal. Den svåraste typen att finna av semantiska distinktioner var syntaktisk ambiguitet. Det är därför att det tar lite tid att finna och tolka grammatiska konstruktioner i vitsen. Metonymi var inte särskilt svårt att finna i vitsar men jag kunde upptäcka bara en typ av metonymi, nämligen närhet (orden står i semantisk närhetsrelation med varandra). De andra typerna av metonymi är del-helhet, orsak-verkan och samtidigthet. Det är kanske inte så klart att begripa hur de här tre distinktionerna förekommer i vitsarnas värld. Om det är frågan om bara vanliga enstaka ord skulle man kunna ha följande exempel: cylinder – motor (del-helhet), arbetslöshet – penningbrist (orsak-verkan) och sång – musik (samtidighet). Exempelen är mina egna.

Vilka kombinationer av semantiska distinktioner kan det då finnas? Enligt min analys förekom homonymi med hyponymi (2), syntaktisk ambiguitet (3), metafor (13) och i vits (19) med syntaktisk ambiguitet, metonymi och hyponymi. Med polysemi hittade jag inga kombinationer i min analys, vilket inte nödvändigtvis betyder att man inte skulle kunna finna dem. Eftersom det i polysemi är frågan om att använda gamla ord i nya betydelser kan det vara svårt att finna någon annan semantisk distinktion i vitsen. Att kunna observera mer semantiska distinktioner med polysemi kräver det en mer vidsträckt kontext, dvs. en längre vits. Polysemi förekommer i ett ord inom en sats och när vitsar vanligen är mycket korta, är andra semantiska distinktioner på sätt och vis uteslutna då. Hyponymi förekom i vits (7) med metonymi och i vits (19) med tre andra redan tidigare nämnda semantiska distinktioner. Metafor för sin del förekom bara med homonymi som sagt och med metonymi i vits (15). Om syntaktisk ambiguitet hade jag fyra exempel, av vilka två inte hade någon annan semantisk distinktion men två förekom med ett eller tre semantiska distinktioner.

Hur förhåller sig mina forskningsresultat med det som forskats redan tidigare då? Undersökningar som jag har presenterat i kapitel 2.5 har en helt annan problemställning och utgångspunkt. Därför går det inte att jämföra mina forskningsresultat med deras. Man borde ha någon förenande faktor för att kunna göra slutledningar och jämförelser. I det här sammanhanget skulle jag behöva en undersökning som handlar om humor i vitsar, dvs. undersökning om knepet i vitsen. Det skulle inte behöva basera sig på semantik, det skulle räcka med att studera hur det roliga förekommer i vitsar.

Jag har funnit några anknytningspunkter till teori i mina forskningsresultat. För det första enligt Dahlöf (1999, 19) får betydelser hos språkliga uttryck människor reagera på ett visst sätt. I vitsarnas värld kan t.ex. ett ord eller uttryck ha två olika betydelser då den felaktiga

betydelsen får någon säga eller göra någonting som är skojigt. T.ex. i vits (11) fick den felaktiga betydelsen hos uttrycket ”ha någons hjärta” fröken att tro att läkaren är intresserad av henne. Enligt Karlsson (2006, 203) är nästan alla betydelser suddigt avgränsade, dvs. dimmiga. Detta betyder enligt min åsikt att ett ord kan ha många betydelser av vilka ingen är klarare än de andra. Om många ord inte var tvetydiga skulle det inte finnas så många vitsar. Tvetydighet hos ord är egentligen en förutsättning för att kunna producera vitsar. Jag analyserade 20 vitsar av vilka 13 stycken baserar sig på homonymi, polysemi eller metafor, dvs. största delen baserar sig på tvetydighet hos ord eller uttryck. Östman (2000, 82) har samma åsikt som Karlsson att betydelser kan ha otydliga gränser men samtidigt hävdar Östman att betydelserna kan höra till flera kategorier. Mina forskningsresultat förstärker detta synnerligen tydligt: av 20 vitsar baserade sju på mer än en semantisk distinktion och en (19) till och med på fyra semantiska distinktioner samtidigt.

Enligt Karlsson (2006, 14) kan det vara svårt att dra en gräns mellan homonymi och polysemi. I båda fall är det frågan om ordets tvetydighet men i polysemi är det ofta så att man använder gamla ord i nya betydelser. Jag hade inga svårigheter med gränsdragningen mellan homonymi och polysemi men jag håller med att det kan vara svårt om t.ex. böjningen i båda betydelser är likadan. Mina exempel om polysemi var egentligen alla sådana att man använder ett gammalt ord i en ny betydelse och därför fanns det ingen möjlighet att förväxla de med homonymi.

Karlsson (2006, 14) hävdar också att vitsar ofta baserar sig på polysemi. Enligt mina forskningsresultat kan man inte nödvändigtvis befästa detta; av 20 vitsar är det bara tre som baserar sig på polysemi. Jag hade dock inga svårigheter att finna exempel på polysemi. Min forskning har också en sådan karaktär att jag inte kan svara på frågan om vitsar ofta baserar sig på polysemi. Mitt syfte var ju att finna semantiska distinktioner i vitsar. Om man hade en stor mängd vitsar som man analyserade, skulle man kunna påvisa vilka semantiska distinktioner är vanligast. Detta skulle kunna vara ett givande ämne att forska vidare.

Vits (5) visar tydligt fenomenet som Linell (1984, 163–164) beskriver: En person som inte behärskar språket fullständigt, t.ex. ett barn, kan oftast förstå referensen men missuppfatta den språkliga beskrivningen. Beskrivningen är beroende av semantiska regler och för att kunna förstå det som talaren refererar till måste lyssnaren ha en tillräcklig språkkänedom. I vitsen visste lille Olle inte att man inte kan kombinera orden hembakad och bränd om man vill syfta

på hembakade bakelser som är brända. Karlsson (2006, 203) hävdar att språkanvändaren vet passande samband där man kan använda ett ord. Med språkanvändaren menar Karlsson säker en vuxen människa, inte ett barn. Ett litet barn, t.ex. Olle i vits (5) har en bristande språkfärdighet och vet därför inte passande samband för alla ord. Situationen i vits (4) liknar tidigare beskrivet. Där är personen, som inte behärskar språket fullständigt, en invandrare. Det ser ut så att man i vitsarnas värld drar nytta av det som Karlsson och Linell har hävdad och gör precis tvärtom. Man skapar humor med hjälp av de som har en bristande språkfärdighet. Dessutom hävdar Karlsson (2006, 14) att polysemi försvårar språkets begriplighet. Vitsarna (4) och (5) baserar sig på polysemi och har ett barn och en invandrare som huvudpersoner. Att man kan finna polysemi i många ord kan vara lite svårt och kräver bra språkbehärskning som de två tidigare nämnda personer inte än har. När man inte känner till alla betydelser hos ord kan det leda till humoristiska kommentarer eller situationer.

Jag har fått intressanta, oväntade resultat i den här undersökningen. Man skulle på förhand ha antagit att det inte finns alla semantiska distinktioner i vitsar eller att en vits kan ha bara en semantisk distinktion. Nu när det har bevisats att det verkligen finns semantiska distinktioner i vitsar och därmed att vitsar är bra forskningsmaterial skulle man kunna forska vidare med Grice' maximer som utgångspunkt. Det skulle vara mycket relevant när man tänker, att vitsar huvudsakligen är muntligt tradition och maximerna har precis med samtal att göra. I normalt, vardagligt samtal ska man följa samtalsmaximerna så att samtalet blir lyckat. Det skulle vara mycket intressant att få veta hur man bryter mot maximerna i vitsarnas värld. Kan man bryta mot flera maximer i samma vits? Är det någon speciell samtalsmaxim som oftast bryts mot? Så där skulle man också få ett mer pragmatiskt perspektiv i forskningen; i min forskning var perspektivet närmare semantiskt. Det skulle också vara givande att jämföra resultat mellan min pro gradu-avhandling och undersökningen om Grice' maximer i vitsar. En betydelsefull faktor med detta är att den ena har semantiskt och den andra pragmatiskt perspektiv: pragmatik och semantik står nära varandra och har säkert intressanta likheter och olikheter ur många synvinklar. Kanske har maximerna någonting gemensamt med semantiska distinktionernas förekomst. Det finns utan tvivel mycket att undersöka i humor och vitsar, också i anslutning till den här pro gradu-avhandlingens resultat, vilket tyder på att i framtiden kommer det säkert att publiceras mer undersökningar om vitsar och humor.

6 SLUTORD

Jag har i denna pro gradu-avhandling behandlat vitsarnas semantik och pragmatik. Jag tyckte att det skulle vara givande och nyttigt att forska i vitsar av många anledningar: det är ofta så att man inte tänker på varför vitsar är roliga, man bara hör de i olika situationer, läser de i tidningen eller på Internet. Jag märkte vidare att språkvetenskaplig forskning inom området vitsar är begränsad, vilket väckte mitt intresse.

Bakgrundteorin i min undersökning innehåller pragmatik som jag inte direkt forskar i men som hör till muntligt vitsberättandet, semantik och semantiska distinktioner (homonymi, polysemi, hyponymi, metafor, metonymi och syntaktisk ambiguitet), definiering av begreppen humor och vitsar och också information om vitsar som forskningsobjekt samt om tidigare forskning. För att kunna förstå vad semantiska distinktioner är för något måste man känna till semantik och även något om pragmatik och jag har därför redogjort för ämnesområdena semantik och pragmatik. Som sagt, det kan ibland vara svårt att skilja mellan semantik och pragmatik. För analysen valdes ett antal passande vitsar. Forskningens syfte var att bevisa, att det finns semantiska distinktioner i vitsar och att de kan förekomma på olika sätt.

Det mest centrala resultatet i min forskning var att det verkligen finns alla slags semantiska distinktioner i vitsar och att många vitsar bygger även på flera semantiska distinktioner samtidigt, oberoende av vitskategorin. Jag hittade också många anknytningspunkter med vad som har sagts i semantikens teori. För att bara nämna något stöder Östmans (2000, 82) observation mitt huvudresultat; betydelser hos ord kan höra till flera kategorier. I min forskning är kategorierna semantiska distinktioner. Min forskning visar på andra möjliga sätt att forska vidare på ämnet vitsar. Man kan ta ett pragmatiskt perspektiv eller analysera en större mängd vitsar. I alla fall ser det ut så att vitsar är ett resultatrikt forskningsområde och jag tror att det kommer att uppstå nya undersökningar om vitsar och humor. Sammanfattningsvis har det varit givande att forska i vitsar som man vanligen bara hör någonstans eller läser i tidningen utan att närmare tänka på varför de är skojiga – vitsens funktion är ju att roa!

LITTERATUR

Primärkällor

Dennis, F. (2006). *Nya stora skrattboken*. Smedjebacken: B. Wahlströms Bokförlag AB.

www.humorsajten.com

www.roligahistorier.org

Sekundärkällor

Ahonen, S. (1994). *Fenomenografinen tutkimus*. I verket Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. Laadullisen tutkimuksen työtapa. 1-2. upplaga. Helsingfors: Kirjayhtymä Oy.

Alasuutari, P. (1995). *Laadullinen tutkimus*. 3. förnyade upplaga. Tammerfors: Vastapaino.

Alho, O. (1988). *Hulluuden puolustus ja muita kirjoituksia naurun historiasta*. Borgå – Helsingfors – Juva: WSOY.

Allwood, J. & Andersson, L-G (1984). *Semantik*. Sweden: Kompendiet, Lindome.

Anttonen, P. (1998). *Seksistinen vitsi ja humoristisen kommunikaation poliittinen luonne*. I verket Pöysä, J. & Siikala, A-L. (red.), Amor, genus & familia. Tietolipas 158 s. 367–396. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Blomstedt, J. (2003). *Retoriikkaa epäilijöille*. Helsingfors: Loki-kirjat.

Dahlöf, M. (1999). *Språklig betydelse – en introduktion till semantik och pragmatik*. Lund: Studentlitteratur.

Eskola, J. (2001). *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat*. I verket Aalto, J. & Valli, R. (red.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analysointimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Grice, H. P. (1975). Logig and conversation. I verket *Syntax and semantics. Vol. 3. Speech Acts*. Cole, P. & Morgan, J. L. New York: Academic Press.

Grönfors, M. (1985). *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. 2. upplaga. Juva: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2004). *Tutki ja kirjoita*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Häkkinen, K. (1994). *Kielitieteen perusteet*. Tammerfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura

Jokinen, M. (1996). *Sysmäläinen nauru. Sysmäläinen kansanhuumori humorististen kertomusten valossa*. I verket Kinnunen, E-L., Koski, K., Penttilä, R. & Pietilä, M. (red.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 146 s. 159–182. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Juntunen, M. (1998). *Se on suomalaista. Etnisten vitsien kielestä ja maailmankuvasta*. I verket Haavisto, S., Kotilainen, L., Mäntynen, A. & Onikki, T. (red.), Kielikuvitusta. Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina. Kielen opissa 2. Helsingfors: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kalliomäki, L. (2005). *Ink and incapability. Verbal humour in the TV-series Blackadder. A pragmatic and rhetorical analysis*. Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet. Jyväskylä: Yliopistopaino. Pro gradu-avhandling.
- Karlsson, F. (2006). Yleinen kielitiede. Helsingfors: Yliopistopaino
- Karuaho, A. (2007). *Mikä on vihreä ja puussa? Suomalaisen nykuarvoitusperinteen ominaispiirteitä*. Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet. Jyväskylä: Yliopistopaino. Pro gradu-avhandling.
- Kinnunen, E-L. (1998). *Pikku-Kalle ja kielletyt puheenaiheet*. I verket Pöysä, J. & Siikala, A-L. (red.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158 s. 230–249. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuuttila, S. (1992). *Kansanhuumorin mieli: kaskut maailmankuvan aineksena*. Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Knuuttila, S. & Järvinen I-R. (1982). *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajista ja tutkimuksesta*. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Latvala, E. & Vanhanen-Nuutinen, L. (2003). *Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi*. I verket Janhonen, S. & Nikkonen, M. (red.) 2003. Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. 2. förnyad upplaga. Juva: WS Bookwell Oy, 21-40.
- Leech, J. (1988). *The principles of pragmatics*. 5. upplaga. Singapore: Longman Singapore publishers (Pte) Ltd.
- Leiwo, M., Luukka, M-R. & Nikula, T. (1992). *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopisto viestintätieteiden laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Linell, P. (1984). *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: Liber förlag.
- Löbner, S. (2002). *Understanding Semantics*. New York: Oxford University Press Inc.
- Metsämuuronen, J. (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. 2. förnyade upplaga. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Mulkay, M. (1988). *On humour. It's Nature and its Place in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.

Nationalencyklopedin, band 9. (1992).

Ohlsson, M. (2003). *Språkbruk, skämt och kön. Teoretiska modeller och sociolingvistiska tillämpningar*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Stockholm: Elanders Gotab. Doktorsavhandling.

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (1998). Stockholm: Norstedts Ordbok.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. 1.-2. upplaga. Helsingfors: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Uljens, M. (1989). *Fenomenografi – forskning om uppfattningar*. Lund: Studentlitteratur.

Versuheren, J., Östman, J-O. & Blommaert, J. (1995). *Handbook of pragmatics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins publishing company.

Virkkunen, E. (1984). *Vitsarnas struktur*. Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet. Jyväskylä: Yliopistopaino. Pro gradu-avhandling.

Virtanen, L. (1991). *Suomalainen kansanperinne*. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Virtanen, L. & DuBois, T. (2000). *Finnish folklore*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Östman, J-O. (2000). *Merkityksen ajankohtaiset haasteet yleiselle kielitieteelle*. I verket Airola, A., Koskinen, H. J. & Mustonen, V. (red.) 2000. Merkillinen merkitys. Helsingfors: Gaudeamus

Elektroniska källor

http://hum.gu.se/forskning/humanistdagbocker/humanistdagboken_18/s287-290-hum18.pdf,
26.9.2007 kl. 11.30

http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_03/vir103.html, 2.3.2008 kl. 16.05

http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_05/tal2_05.pdf, 2.3.2008 kl. 16.15

<http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/pragmatiikka/index.htm>,
26.3.2008 kl. 14.30